

„PRACUJÍCE NA TÉTO TURNOVSKÉ VINICI PÁNĚ...“ REKATOLIZACE TURNOVSKA VE DRUHÉ POLOVINĚ 17. STOLETÍ

Robert R. Novotný

„Po příchodu do města Turnova 17. ledna 1651 viděli naši otcové nemalý počet obyvatel, nakažených luteránskou herezí. Pracující na této turnovské vinici Páně, čelili naši otcové co nejšlechetněji útokům kořenů zbavených luteránů a nezemdlele šířením víry a veřejným kázáním vyvraceli námitky nejhorších sazenic heretických luteránů. A to do té míry zdárně, že během několika málo let ve městě opět vpučely vinné ratolesti pravé víry. Nejvíce se o to přičinili P. Jeroným Žatecký, český kazatel, P. Ivo Nevřelý a P. Jeroným Lantz. Pročež pro nové obrácence ustanoveno jest při našem kostele arcibra-trstvo sv. Františka.“¹

Tento volný překlad zápisu v kronice turnovského františkánského konventu, provedeného typicky květnatou barokní mluvou na úvod působení bratří v hospodářském centru valdštejnského dominia Skály, dost možná výstižně zaznamenal konfesijní situaci ve městě. Anebo se jednalo pouze o účelovou „básnickou licenci“ řeholníků v rámci jejich sebe prezentace jako úspěšných nositelů rekatolizace Turnova a širokého okolí? A nakolik upřímná byla konverze místního obyvatelstva k jediné přípustné katolické víře? Patřili tito konvertité i nadále či dokonce kontinuálně k místním elitám, nebo byli vytěsněni na okraj společnosti? Byl zjištěný model chování Turnovských kolem roku 1651 pověstnou výjimkou z pravidla, nebo lze předpokládat obdobnou situaci i v jiných lokalitách, případně jak často? Samozřejmě si uvědomujeme nutnost opatrnosti a kritického přístupu k vyhodnocovaným údajům vnějškového pro-

¹ „Postquam enim Anno 1651 17. Januarii civitatem Turnoviensem inhabitandam Fratres nostri advenissent, videntes eandem non modica ex parte Lutherana haeresi infectam. Patres iidem nostri novi operarii hujus vinea Turnoviensis generosissime aggressi sunt exstirpationem Lutheranarum baccharum indefesse catechizando et publicis concionibus refutando pessimam plantationem haeresiarum Lutheri, et quidem adeo auspicate successu, ut paucorum annorum intervallo civitas iterum pristinae orthodoxae fidei progerminaverit palmites. Maxime ad hoc contulerunt P. Hieronymus Ziateczky, concionator Bohemicus, P. Ivo Nevřelý et Pater Hieronymus Lantz. Proinde propter hos neo-conversos in ecclesia nostra erecta est Archi-Confraternitas S. P. Francisci.“ Srov. Národní archiv v Praze (dále jen NA Praha), fond Františkáni – provincialát a konventy Praha 1283–1950; dílčí list ŘF 38/2 (Turnov), sign. B-59 (*Archivum conventus Turnoviensis Fratrum Minorum S. P. Francisci Reformatorem Provinciae Bohemiae S. Wenceslai D. et M. etc.*), pag. 223.

jevu z bezejmenné masy mnohdy na jediný moment pod konkrétním jménem vystupujících aktérů, na druhou stranu však až příliš často zůstávají tyto stopy jejich existence jedinými, o které se můžeme opřít. Smířme se s faktem, že nalezení jednoznačné odpovědi nejen na výše položené otázky je a také s pravděpodobností hraničící s jistotou i nadále zůstane pouhým „pio desiderio“.

Pokusíme se nahlédnout na konfesijní situaci v Turnově v polovině 17. století perspektivou tzv. „dějin zdola“, přičemž kromě samotných archivních fondů² využijeme také několika kritických edicí z těchto pramenů, ať již realizovaných v poměrně vzdálené minulosti (J. V. Šimák),³ nebo v posledních letech (A. Pazderová).⁴ Díky nim se nám podařilo u nezanedbatelné části turnovských měšťanů ztotožnit jejich konfesi před příchodem františkánů do města v roce 1651, ale u řady z nich také zjistit jejich aktivity v době, kdy bylo celé okolí alespoň navenek vráceno do lůna univerzální církve.

Jak naposledy výstižně napsal Jaroslav Čechura, díky tomuto pohledu můžeme klást pramenům nové otázky, sledovat vedle logických, předpokládaných či rutinních souvislostí také jednání tzv. „bezejmenných“ aktérů z periferního prostředí Království českého v často překvapivých kauzalitách a konsekvencích: „Dějiny zdola nabízejí alternativní cestu, poskytují bázi pro bohatší poznání minulosti, ale i každodenního života, obohacují, stejně jako relativizují

² Již několik generací archivářů (včetně autora před více než dvaceti lety) se zatím bez konečného úspěchu pokouší navázat na pořádací práce J. V. Šimáka a zinventovat poměrně rozsáhlý fond Archiv města Turnov 1497–1945 (dále jen AM Turnov), trvale uloženy ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích – Státním okresním archivu Semily (dále jen SOkA Semily). Nezpracované zůstává také ve stejném archivu dochované torzo fondu Literátské bratrstvo Turnov 1644–1750 (dále jen Literáti Turnov). Ze souborů, uložených v Národním archivu v Praze (dále jen NA Praha), jsme čerpali kromě již zmíněného Františkáni – provincialát a konventy Praha 1283–1950 (dále jen Františkáni Turnov) především z obsáhlého fondu Archiv pražského arcibiskupství Praha 1221–1950 (dále jen APA).

³ ŠIMÁK, Josef Vitězslav: *Listář fary turnovské z let 1620–1696* (dále jen *Listář fary*). Věstník Královské české společnosti nauk (třída filosoficko-historicko-jazykozpytná), 1910, č. 6, s. 1–154; Týž: *Konšelé turnovští v letech 1620–1778* (dále jen *Konšelé*). In: Osmá zpráva musea turnovského za léta 1907–1920. Turnov 1921, s. 1–89; Týž: *Rády cechů turnovských z 15.–18. století. Část 1*. In: Osmá zpráva musea turnovského za léta 1907–1920. Turnov 1921, s. 91–164; Týž: *Rády cechů turnovských. Část 2*. In: Devátá zpráva musea pro Turnov a okolí za léta 1921–1931. Turnov 1932, s. 1–179; Týž: *Listář k dějinám školství na Turnovsku*. Turnov 1908, zejména s. 25–47.

⁴ PAZDEROVÁ, Alena: *Soupis poddaných podle víry 1651. Boleslavsko* (dále jen *Soupis poddaných*). Díl 1, 2. Praha 1994, 2005². Konkrétně Turnov je zachycen v prvním vydání na s. 627–644. Jedná se o edici z fondu Stará manipulace Praha 1526–1838, uloženého v NA Praha.

závěry sociálních, politických i vojenských dějin s cílem nabídnout co nejširší pochopení společnosti obyčejných, neprivilegovaných lidí.⁵

Turnov jako poddanské město nedosáhl až do druhé poloviny 19. století, kdy se stal známějším železničním uzlem, nějakého významnějšího postavení alespoň v zemském měřítku. Přestože Obnovené zřízení zemské (1627, resp. 1628 pro Moravu) postavilo nekatolíky mimo zákon, teprve vestfálský mír umožnil obnovení důsledné rekatolizace v českých zemích. V souladu s císařskými patenty proti jinověrcům se pro ni vyslovily v letech 1649 a 1650 také zemské sněmy. Skutečný stav poměrů měly pomoci zmapovat dva soupisy z roku 1651 – poddaných podle víry a status animarum pražské arcidiecéze. Následně byla v říjnu 1651 vydána instrukce pro další, tentokrát dvoučlennou reformační komisi, která měla působit zejména v krajích (mj. na Hradecku a Boleslavsku), kde byla z hlediska katolické víry situace nejhorší. Vedle stálé snahy o upevnění nebo mnohdy obnovení církevní organizace byla věnována pozornost také misijní činnosti, při které se kromě neaktivnějších jezuitů uplatňovaly i další v zemi působící řády. A právě mendikanti patřili na tomto poli k nejúspěšnějším.⁶

V polovině 17. století patřil Turnov jako součást panství Hrubá Skála (Skály, Gross-Skal, Skála, v církevní správě pražské arcidiecéze náleželo místní děkanství do vikariátu Mladá Boleslav) Maxmiliánovi z Valdštejna (asi 1598–1655), původně designovanému dědici císařského generalissima, vévody frýdlantského a meklenburského, Albrechta Václava Eusebia z Valdštejna

⁵ ČECHURA, Jaroslav: *Neklidné století. Třeboňsko v proměnách válečného věku (1590–1710)*. Praha 2021, s. 19.

⁶ Politickému vývoji a rekatolizaci Království českého v pobělohorském období byla v minulosti věnována poměrně značná pozornost. Spokojíme se pouze s připomenutím novějších prací, které byly využity i pro tuto studii, z nichž jmenujme alespoň ČÁŇOVÁ, Eliška: *Status animarum pražské arcidiecéze z roku 1651* (dále jen *Status animarum*). Sborník archivních prací (dále jen SAP), 29, 1979, s. 20–55; TÁŽ: *Rekatolizace severních Čech*. In: Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách. Praha 1980, s. 9–42, zvláště s. 27 a n.; TÁŽ: *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech (1620–1671)*. SAP, 35, 1985, s. 486–557, zejména s. 544–551; KUKÁNOVÁ, Zlataše: *Zprávy o stavu far pražské arcidiecéze z roku 1650*. Paginae historiae, 2, 1994, s. 20–60; konkrétně k boleslavskému vikariátu s. 42–43; SEMERÁDOVÁ, Veronika: *Vizitační písemnosti Čech 17. století (farní kostely a farní klérus pražské arcidiecéze v letech 1623–1694)*. SAP, 47, 1997, s. 125–202; BOBKOVÁ, Lenka: *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621–1639*. Praha 1999; CATALANO, Alessandro: *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*. Praha 2008; MIKULEC, Jiří a kol.: *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Praha 2013; MIKULEC, Jiří: *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*. Praha 2013; Týž: 31. 7. 1627 – rekatolizace šlechty v Čechách: či je země, toho je náboženství. Praha 2005; Týž: *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha 2000; LOUTHAN, Howard: *Obracení Čech na víru, aneb rekatolizace po dobrém a po zlém*. Praha 2011.

(1583–1634).⁷ O důvodech, které Maxmiliána vedly právě k výběru františkánů, můžeme jenom spekulovat. V nedalekém Jičíně působili jezuité, jejichž členové jako misionáři nebyli městu a panství neznámí,⁸ ve Valdicích kartuziáni a dokonce na valdštejnských panstvích obutí augustiniáni v Bělé pod Bezdězem. Spojitost s dávno zaniklým dominikánským klásterem u P. Marie se nezdá být nijak zřetelnou. Faktem ale zůstává, že v oblasti severovýchodních Čech byl turnovský konvent z františkánských prvním (Hostinné 1666, Hejnice 1691; v bezprostředně sousedící slezské části svatováclavské provincie potom Vratislav 1679 a Lehnice 1700). Důležitou roli jistě sehrála výše finančních nákladů, spojených se založením a dalším zajištěním nového řeholního domu (františkáni patřili k méně náročným), ale vyloučit zřejmě nemůžeme

⁷ K definitivnímu spojení Turnova pod jednu vrchností došlo v roce 1623 díky koupi panství Hrubý Rohozec Albrechtem z Valdštejna jako konfiškátu po Janovi Jiřím z Vartenberka, kdy byl čtvrtý díl města připojen k panství Hrubá Skála. Srov. BÍLEK, Tomáš Václav: *Dějiny konfiškací v Čechách po roce 1618*. Díl 1, 2. Praha 1882–1883, konkrétně např. s. 531–535, 604, 803 nebo s. 844. K dědičnému postoupení hruboskalského panství Maxmiliánovi tamtéž, s. 776–777; nověji, především však s důrazem na další državy v mladoboleslavském okrese BUDL, Vladimír: *Valdštejnové na Boleslavsku (Příspěvek k dějinám velkostatku v druhé polovině 17. století.)*. Boleslavice 68. Praha 1969, s. 47–48; HORÁČKOVÁ, Svatava: *Správa valdštejnských statků na Mnichovohradištsku v druhé polovině 17. století*. SAP, 33, 1983, s. 390–392. Tamtéž i příbuzenský vztah obou Valdštejnů, dále srov. JANÁČEK, Josef: *Valdštejn a jeho doba*. Praha 1978, např. s. 17 (rozrod potomků Jana z Valdštejna na Hořicích) nebo s. 537. Mezi posledními shrnul problematiku BOHÁČEK, Jan: *Spor Turnova s vrchností na počátku 18. století, cesta poddanského města k nesvobodě*. Část 1, 2. Z Českého ráje a Podkrkonoší (dále jen ZČRP), 22, 2009, s. 44–95; ZČRP, 23, 2010, s. 53–90; tedy v mírně upravené verzi své diplomové práce, srov. Týž: *Spor města Turnova s Valdštejny na počátku 18. století. Příspěvek ke studiu poddanskovrchnostenských vztahů*. Ústav českých dějin, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha 2007 (magisterská diplomová práce), kde ke správnému vývoji s. 18–22. Naopak prakticky bez využití zůstala obsáhlá a jinak bezpochyby zdařilá monografie HRBEK, Jaroslav: *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640–1740*. Praha 2013, byť se autor některým tématům (např. obnova farní sítě na valdštejnských panstvích, blíže zejména s. 17) záměrně vyhnul. Bohužel třeba právě na příkladu Turnovska se opět ukázaly limity výzkumu, vedeného převážně ve fondech rodinných či velkostatků, který je bezpodmínečně třeba doplnit rešerší např. z fondů archivů měst nebo církevních, uložených (a často nezpracovaných) většinou ve státních okresních archivech. Nebylo by však účelné uvádět zde výčet řady nepřesností i vyložených omylů. Obdobně jsme nevyužili ani další autorovy práce Týž: *Proměny valdštejnské reprezentace. Symbolické sítě valdštejnského rodu v 17. a 18. století*. Praha 2015. Naposledy vlastní předchozí výzkum Turnovska v 17. a 18. století zohlednil i autor této studie, srov. NOVOTNÝ, Robert R.: *Běžné cestování a přeprava nákladů v 17. a 18. století řečí archivních pramenů*. ZČRP, 29, 2016, s. 216–256, zejména s. 225–229.

⁸ Velice aktivní jezuité však nebyli mezi příslušníky aristokracie českých zemí i díky neskrývaným ambicím řádu nijak zvlášť oblíbeni. O nepřilíh dobrém vztahu nejenom světského kléru k Tovaryšstvu Ježíšovu naposledy podrobně CATALANO, Alessandro: *c. d.*, např. s. 98–112, 175–178 nebo 210–214.

ani vliv Maxmiliánových synů, z nichž hned tři se věnovali kněžské dráze.⁹ Dá se předpokládat, že františkáni zpočátku bydleli na faře. V březnu 1651 jim přes podporu městské rady a regenta valdštejnských panství Václava Králíka z Brocenberku¹⁰ odmítla prodat nebo alespoň pronajmout svůj blíže neurčený dům v Turnově mladoboleslavská měšťanka Mariana, manželka Jana Zeleného, oba poddaní Albrechta Kapouna ze Svojkova. Později řeholníci využívali domu Václava Čejky (dnes snad čp. 150 v Palackého ulici), jednoho z turnovských exulantů v lužické Žitavě.¹¹

V květnu 1643 bylo město za švédské okupace z větší části vypáleno, kdy kromě 119 domů shořely také např. radnice s částí archivu a farní kostel P. Marie. Kolem roku 1650 byl Turnov konfesijně i nadále převážně nekatolický – pokusy o uplatnění článku A.XXIII („O religii neboližto náboženství“) Obnoveného zřízení zemského např. v letech 1630, 1637 či 1644 nebyly příliš úspěšné.¹² Přestože se nacházíme v předstatistickém období, kde bývá

⁹ K zmiňovaným klášterním komunitám srov. např. VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1998, např. s. 268–272 (Jičín), s. 683–685 (Valdice), s. 171–173 (Bělá pod Bezdězem). Tamtéž na s. 685 zmíněn neúspěšný pokus o založení františkánského konventu ve Veliši v roce 1628. Vznik konventu Neposkvrněného Početí P. Marie v Hostinném byl provinciální kapitulou schválen v roce 1666 (tamtéž, s. 232–234), hejnického u kostela Navštívení P. Marie v roce 1691 (tamtéž, s. 225–227).

¹⁰ Blíže k němu opět ŠIMÁK, J. V.: *Erbovní a šlechtické rodiny v Turnově v 16. až 18. století* (dále jen *Erbovní a šlechtické rodiny*). Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze, 10, 1902, s. 83–92, 116–142; ke Králíkovi z Brocenberku na s. 126–127. K povýšení Králíka do rytířského stavu DOERR, August von: *Der Adel der böhmischen Kronländer*. Praha 1900, s. 103 (pag. 979, 29. 10. 1652).

¹¹ K neúspěšnému jednání o pronájem domu srov. SOKA Semily, AM Turnov, např. provizorní sign. I-F-66 (missiv, Mladá Boleslav 8. 3. 1651, Mariana Zelená turnovské městské radě), sign. I-F-67 (missiv, Hrubá Skála 9. 3. 1651, regent Králík z Brocenberku městské radě), sign. I-F-68 (missiv, Kněžmost 10. 3. 1651, úředník valdštejnského panství Jiří Navrátil městské radě), sign. I-F-81 (missiv, Žitava 25. 10. 1652, exulant Václav Čejka turnovským radním); též ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 168–171 (7. – 10. 3. 1651), s. 77–78; k Čejkovu domu tamtéž, č. 189 (25. 10. 1652), s. 89; lokace dle ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou*. Díl 3. Turnov 1904, s. 330. V. Čejka vlastnil také dům v Hruštické ulici (dnes čp. 31 a 32 v ulici 5. května, tedy v bezprostředním sousedství františkánského areálu), který měl v roce 1643 shořet a byl mu konfiskován, srov. tamtéž, s. 97; také SOKA Semily, AM Turnov, provizorní sign. I-F-123 (koncept relace, Turnov 1659, „Vejtah z kněh městských při právé města Turnova nad Jizerou, co se na níže psaných gruntech v témž městě po lidech odběhlých od gruntův svých, nechťce vůli J. M. C. vykonati a k náboženství katolickému samosposeditelnému [!] přistoupiti [...]“); výběrově ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 248 (1659), s. 111.

¹² Srov. SOKA Semily, AM Turnov, např. provizorní sign. I-F-6 (missiv, Turnov 16. 7. 1630, děkan Jan František Kastriotský [Castrioto] městské radě, články katolického chování obyvatel), sign. I-F-8 (missiv, Turnov 16. 9. 1630, děkan J. F. Kastriotský městské radě, stížnost na nedodržování katolického chování se), sign. I-F-14 (soudobý opis intimátu, Praha 20. 4. 1638, krajští hejtmáni ohledně soupisu exulantů a nekatolíků), sign. I-F-16 (missiv, 13. 6. 1643, M. Pavel Krupský

spoléhání se na číselné údaje velice ošidné, nabízejí se nám pro bližší poznání tehdejších konfesijních poměrů ve městě a jeho okolí hned dva současné výše zmíněné prameny z roku 1651 – status animarum a soupis poddaných podle víry. Ovšem díky dvěma seznamům členů literátského bratrstva (1644 a 1662), stejně jako kontinuálnímu přehledu obnovovaných městských rad (využili jsme záznamů pro období 1632–1703), se nám navíc podařilo identifikovat nezanedbatelné množství aktérů z řad turnovských obyvatel, včetně jimi přiznané konfese.

Jedním z nedostatků obou soupisů z roku 1651 je skutečnost, že zachycují místní obyvatelstvo až od určitého věku – deseti let u poddaných a s největší pravděpodobností také u stavu duší. Domníváme se, že se pro naše účely nedopustíme příliš velkého prohřešku, když k počtu uváděných osob připočteme 25 %, abychom dostali hrubý odhad celkového osazenstva města.¹³ V případě soupisu poddaných získáme asi 950 obyvatel, u církevních seznamů dojdeme k přibližnému číslu 880. Snad si můžeme dovolit konstatovat, že celkem žilo v Turnově v roce 1651 maximálně 1 000 obyvatel.¹⁴

Status animarum eviduje 701 osob, nekatolíků 393 (56,1 %) a 308 vyzpovídáných. Poměrně malé difference obou celkových součtů osob by mohly svědčit o tom, že v případě Turnova status animarum nezachycuje farnost, ale město, a současně můžeme předpokládat podobnou dolní věkovou hranici evidovaných, jako u následujícího přehledu obyvatel podle víry.¹⁵

[Krupius, Cruppius], turnovský děkan instalovaný Švédy, městské radě ohledně svého odchodu z Turnova), sign. I-F-30 (missiv, Hrubá Skála 11. 5. 1648, hejtman Hoberk [též Hubryk, Hochberg] z Hengersdorfu [Henndersdorfu] městské radě ohledně nedostatků v soupisu obyvatel města dle jejich vyznání), nebo sign. I-F-74 (missiv, Hrubá Skála 15. 9. 1651, regent Králík městské radě kvůli měšťanům, kteří odmítli konverzi); též ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 50 (16. 7. 1630), s. 25–27; č. 52 (16. 9. 1630), s. 27–29; č. 72 (20. 4. 1638), s. 35–36; č. 79 (13. 6. 1643), s. 38; č. 110 (11. 5. 1648), s. 47; č. 181 (15. 9. 1651), s. 86.

¹³ Zmíněných 25 % pro děti do deseti let věku odhadujeme podle FIALOVÁ, Ludmila – HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard – MUSIL, Jiří – STLOUKAL, Milan: *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha 1996, s. 105 a n., kde E. Maur uvádí pro děti do 15 let (0–14) v prozkoumaných vzorcích 36 % – 43 % vesnické a 29 % – 37 % městské populace. Naše spodní věková hranice je nižší, na druhou stranu můžeme být u Turnova na pochybách, do jaké kategorie jej přes jeho městský statut zařadit.

¹⁴ K podobnému výsledku dospěl i J. V. Šimák, který turnovský soupis edičně zpřístupnil již v roce 1928, srov. ŠIMÁK, J. V.: *Soupis osob podle víry r. 1651*. Od Ještěda k Troskám, 6, Turnov 1927–1928, s. 122–127, 178–182. Na s. 180–181 uvedl domy, které nebyly do celkového součtu zahrnuty, a současně snížil svůj původní odhad počtu obyvatel k roku 1618. Domnívám se, že nově předpokládaných více než 2 000 osob pro Turnov roku 1618 je stále ještě nadhodnoceno.

¹⁵ ČÁŇOVÁ, Eliška: *Status animarum*, edice pro Turnov bez vsí v rámci Boleslavského kraje na s. 50. Farní obvod o dvacet let později uvádí ŠIMÁK, J. V.: *Zpovědní seznamy arcidiecéze pražské z let 1671–1725. Boleslavsko a Kouřimsko* (dále jen *Zpovědní seznamy Boleslavsko*).

Soupis poddaných, stvrzený podpisy městských úředníků v pátek 30. června 1651, vykazuje 755 osob starších deseti let,¹⁶ z nichž 241 se hlásilo ke katolickému (31,9 %) a 513 k nekatolickému vyznání (67,9 %). U jedné osoby není v edici konfese určena. Z nekatolíků potom většina z nich – 289 mužů a žen (38,3 % ze všech obyvatel, přičemž poměr obou pohlaví byl zhruba jedna ku dvěma, konkrétně 97 mužů, tedy pouze 33,6 % z této skupiny) deklarovala ochotu změnit víru, naopak u 224 osob (29,7 % z celkem vykazovaných a 43,7 % z jinověrců, poměr mužů a žen byl vyrovnanější, 95 ku 129, tedy 57,6 % představitelk slabšího pohlaví) neměla být naděje na obrácení na katolickou víru (tab. 1). Je zajímavé, že těchto ortodoxních evangelíků bylo v poměru více mezi majetnějšími měšťany, konkrétně mezi těmi, kteří jsou zaznamenáni jako „starší obce“, „správcové nad špitálem“¹⁷ a „tito sousedé s nájemníky poznamenáni, kterým domy při ruině města ke zkáze nepřišly“. Klasickou výjimkou potvrzující toto pravidlo jsou podruhově „v domci po nebožtíku Václavovi Smicheusovi“, kteří vesměs nepřipouštěli možnost své konverze.

Tab. 1: Podíl mužů a žen dle víry

kategorie	počet	procento
muž katolík	141	18,7
žena katolička	100	13,2
muž nekatolík +	97	12,9
žena nekatolička +	192	25,5
muž nekatolík –	95	12,6
žena nekatolička –	129	17,1
summa	754	100

Z celkového součtu 755 turnovských obyvatel ve věku 10 roků (Anna Petrův a Mikoláš Král) až 96 let (Mikuláš Poselt) bylo 427 žen, tedy asi 57 % (poměr mužů a žen byl 100 : 130). Největšímu počtu z nich – 332 osobám, což

Díl 1., sv. 1. Praha 1909, s. 67–70. Viz také NA Praha, APA, farářské relace z roku 1677, sign. B-12/11, fol. 27r – 31r.

¹⁶ Srov. PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných*, s. 627–644. Na straně 644 údaj o spodní věkové hranici, na předešlé potom celkový součet i s chybou, která vznikla při editaci (na s. 628 v oddílu „starší obce“ omylem mezisoučet 26 místo správného 25). V celkovém součtu je zahrnuto i 18 osob cizích či cizopanských, z nichž jediná byla katolického vyznání.

¹⁷ Starý špitál shořel v roce 1643, o tři roky později město koupilo „pro chudé lidi [...] chalupu mezi mosty“ za 60 kop míšeňských, srov. SOKA Semily, AM Turnov, provizorní sign. rkp 31 (tzv. červená kniha), fol. 2r–2v (31. 12. 1646).

obnáší téměř 44 %, z nichž 178 ženám – bylo v té době mezi 31 lety až 50 lety, další třetina obyvatel (253 osob, z toho 160 žen, poměr mužů a žen v této věkové kategorii 100:172) byla ve stáří 16 let až 30 let. Překvapivě vyrovnaný byl počet „seniorů“, tedy lidí starších 51 let (po čtyřiceti od obou pohlaví, což činí necelých 11 % populace). Děti ve věku 10 let až 15 let bylo v soupise zachyceno 90 (téměř 12 %, z toho 49 dívek).

Za zaznamenání stojí i skutečnost, že ze 46 osob v rodinách, jejichž hospodáři zastávali „ouřad konšelský“, bylo jenom 15 katolíků; z konšelů samotných pět (primátor Jan Vodsoň, Simeon Štrelecký, Mikuláš Matucha, Martin Košťál a Adam Tomášek) a z jejich manželek pouhé tři (jiné víry byla paní primátorová, stejně jako obě děti, a také Kateřina Tomášková).¹⁸

Navíc můžeme právě u konšelů, zastávajících úřad kolem roku 1651, či v několika případech dokonce bez přerušení od čtyřicátých let 17. století i více než dvě desetiletí, doložit nejen jimi samými při soupisu poddaných přiznaná vyznání, ale u některých také příslušnost k literátskému bratrstvu. V období 1641–1673 byla městská rada obnovena celkem třináctkrát, ve většině z nich najdeme jména Jana Geblera¹⁹ (účast v jedenácti radách v letech 1641–1666, literát ante 1644; nekatolík ochotný ke konverzi), Jana Jiřího Těžkého (jedenáctkrát 1644–1673, v letech 1659–1663 primas, literát ante 1644; nekatolík ochotný konvertovat) nebo Václava Klaudia Strejcmandy (v radách 1644–1687, v letech 1663–1672 ve dvou případech primas, literát ante 1644; nekatolík připouštějící přestup), abychom uvedli alespoň ty nejdéle ve sledovaném období kontinuálně sloužící městské představené. Všichni tři uvedení muži tedy prokazatelně působili v řadách konšelů i literátů v době, kdy katolíky nebyli. Nakolik se po svém přestupu vnitřně dokázali ztotožnit s příslušností k univerzální církvi, nedokážeme posoudit.²⁰

Mezi bývalé či stávající, především však budoucí konšely, kteří při soupisu v červnu 1651 vesměs odmítali svoji konverzi, patřili soukeník a kostelník Jeremiáš Labe (k němu se ještě vrátíme, v úřadu 1660–1672, 1675–1688, též literát od 1659),²¹ Václav Dentulín (1637, 1639, 1652–1654, literát ante

¹⁸ PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných*, s. 627–628.

¹⁹ Jan Gebler měl dle doplněného záznamu v seznamu literátů zemřít 24. 11. 1671, srov. SOKA Semily, Literáti Turnov, stará sign. 1931 „Registra kúru literátského“ 1644–1674 (kn. 1), fol. 3r–3v („Poznamenání osob v konventu bratrstva literátského po ohni pro budoucí pamět [!] v živobytnosti zastížených“ 1644). Dále jen *Seznam literátů 1644*. Případně tamtéž, fol. 59r–60r („Zpráva, co se všech pánův bratří přespólních i domácích až do léta 1662 na živobytnosti vynachází“ 1662). Dále jen *Seznam literátů 1662*.

²⁰ ŠIMÁK, J. V.: *Konšelé*, s. 13–30.

²¹ SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, Seznam literátů 1662, fol. 60r, ke vstupu do bratrstva Tamtéž, kn. 1, fol. 46v („Léta 1659 v neděli první adventní, [v] den památky sv. Ondřeje, apoštola

1644),²² Jindřich Bílský (1647–1651, literát od 1647),²³ Jan Jiří Radvanovský starší (1655–1673, 1676, literát nejdéle od roku 1655)²⁴ a Mikuláš Lichvice mladší (pernikář a rychtář, 1657–1658, literát od 1656).²⁵

Kromě výše jmenovaných J. Geblera, J. J. Těžkého a V. K. Strejcmandy najdeme v červnu 1651 mezi nekatolíky ochotnými přijmout katolické vyznání další současně i budoucí městské představené Václava Benátského (v úřadě v letech 1644–1659, literát ante 1644),²⁶ Zikmunda Rudolfa Crinita (1649–1650, 1656–1683, literát od 1649),²⁷ koželuha Daniela Mazánka (1664–1672, 1675–1687, literát od 1651)²⁸ a Jana Meysnera (též Maisner, 1668–1671, 1679–1693).

A konečně řady exulantů na blíže neznámou dobu rozšířil také bývalý starší obce Daniel Červenka (v úřadě v letech 1632–1636 a 1639–1644, literát ante 1644), nekatolík odmítající přestup.²⁹

V soupisu poddaných podle víry z června 1651 se nám pro Turnov podařilo identifikovat celkem 222 manželských svazků (tab. 2), z nichž téměř třetinu vytvořili nekatolíci nepřipouštějící svoji konverzi. Druhou nejpočetnější skupinou byla smíšená manželství a teprve třetí katolická.

Páně, to jest 30. dne měsíce Decembris, [!] obnoven kůr literátský [...] nový příjem – téhož léta a dne jsouce níže psané osoby do společnosti bratrské přijímáni, příjemného od Jeremiáše Labe přijato 45 kr.“)

²² Václav Dentulín měl zemřít v roce 1670, srov. SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, Seznam literátů 1644, fol. 3r, též Seznam literátů 1662, fol. 59v (zde je již uveden mezi přespolními).

²³ Jindřich Bílský měl zemřít také v roce 1670, srov. SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, Seznam literátů 1662, fol. 59v, resp. k přijetí do bratrstva tamtéž, kn. 1, fol. 14v (1647).

²⁴ Nedokážeme rozhodnout, zda se jednalo o muže totožného s purkrabím panství Skály, přítomným na slavnosti k založení františkánského kláštera v květnu 1651, srov. ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 174 (1. 5. 1651), s. 80–81; též SOKA Semily, AM Turnov, rkp 31, fol. 47v–48r. Srov. také SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, Seznam literátů 1644, fol. 3r, resp. Seznam literátů 1662, fol. 59v („Domácích [...] Jan Radvanovský“), případně tamtéž, kn. 1, fol. 34v („Léta 1655 v neděli první adventní, to jest 28. Novembris, obnoven kůr literátský [...] nový příjem [...] téhož dne jsouce níže psané osoby do společnosti bratrské přijaté [...] od Jana M. Radvanovského 45 kr.“).

²⁵ SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, Seznam literátů 1662, fol. 59v, k přijetí tamtéž, kn. 1, fol. 36r (1656).

²⁶ SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, Seznam literátů 1644, fol. 3v, Seznam literátů 1662, fol. 59r.

²⁷ Zikmund R. Crinit měl zemřít v roce 1683, srov. SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, Seznam literátů 1662, fol. 59v, resp. k přijetí do bratrstva tamtéž, kn. 1, fol. 21r (1649).

²⁸ SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, Seznam literátů 1662, fol. 59v, k přijetí tamtéž, kn. 1, fol. 25v (1651).

²⁹ SOKA Semily, AM Turnov, sign. I-F-74 (missiv, Hrubá Skála 15. 9. 1651, regent Králík městské radě kvůli měšťanům, kteří odmítli konverzi), též ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 181, s. 86, případně SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, Seznam literátů 1644, fol. 3r, Seznam literátů 1662, fol. 59r.

Tab. 2: Sňatky celkem

denominace manželů	počet	procenta
katolíci	49	22,1
nekatolíci +	46	20,7
nekatolíci –	72	32,4
nekatolíci + a –	4	1,8
smíšené	51	23
suma	222	100

Ještě zajímavějším se jeví bližší pohled na uzavřená konfesijně smíšená manželství (tab. 3). Jednoznačně převládajícím „modem vivendi“ byla konstelace muž, tedy živitel rodiny, katolík, žena nekatolička připouštějící konverzi, přičemž velice často bývali nekatoličtí i zbývající členové domácnosti. Jako typickou ukázkou tímto způsobem vykazované rodiny můžeme jmenovat dokonce stávajícího turnovského primasa Jana Vodsloně, který v letech 1635 a poté nepřetržitě 1640–1659 předsedal celkem devíti městským radám. Sám katolík, mělo mu být 67 let, manželka Anna (64 let), syn Samuel (23) a osmnáctiletá děvečka Lidmila nekatolíci, ochotní změnit vyznání. A ještě bychom měli dodat, že Jan Vodsloně byl již před rokem 1644 členem literátského bratrstva, v jehož čele stál jako senior (či tribun) v letech 1644–1659. A literátem se na sklonku roku 1657 stal také jeho syn Samuel.³⁰

Tab. 3: Konfesijně smíšená manželství

denominace manželů	počet	procenta
muž katolík a žena nekatolička +	37	72,5
muž katolík a žena nekatolička –	6	11,8
muž nekatolík + a žena katolička	5	9,8
muž nekatolík – a žena katolička	3	5,9
suma	51	100

Naopak nejméně častým modulem byl manželský svazek nekatolíka nepřipouštějícího svoji konverzi a katoličky, který jsme v Turnově zachytili ve třech případech. Prvním z nich byla rodina kuchaře Daniela Ulrycha (46 let), žijící

³⁰ PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných*, s. 627; SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, Seznam literátů 1644, fol. 3r (Jan Vodsloně), Seznam literátů 1662, fol. 59v (Samuel Vodsloně, podle pozdější poznámky měl zemřít v roce 1696), k působení Jana Vodsloně v čele literátů např. tamtéž, kn. 1, fol. 1r–45v, k přijetí Samuela za člena fol. 38r (1657).

v jednom z domů, které unikly zkáze během švédské okupace a následného požáru města na jaře 1643.³¹ Manželka Zuzana (37 let) a děvečka Marie (30) byly katoličky, podruhně Kateřina Hrubšová (50 let) nekatolička bez naděje na změnu víry a její dcera Anna (13) nekatolička, která svoji možnou konverzi nevyloučila. Daniel Ulrych byl v roce 1657 přijat do literátského bratrstva.³²

Zbývající dva případy nekatolíků odmítajících změnu víry představují nájemník Eliáš Zolman (38 let) s katolickou manželkou Alžbětou (40), bydlící u Nikodéma Stehlíka (50 let) a jeho manželky Barbory (28), kteří byli oba katolíci.³³ Ještě typičtější konfesijní skladbu turnovských domácností reprezentuje švec Eliáš Ecler (37 let) s katolickou manželkou Annou (21), s nimiž obydlí sdíleli také tovaryš Jan (26), katolík, děvečka Dorota (24) a chůva Dorota (40), obě nekatoličky připouštějící konverzi, a konečně podruhově Jan Slad (33) s manželkou Annou (26), nekatolíci odmítající změnu víry, a Frydrych Uram (38) s manželkou Dorotou (26 let), oba pro změnu katolíci.³⁴

Ale dochovaly se také dokumenty, které svědčí o tom, jakým způsobem mohla konfesijně smíšená manželství na sklonku padesátých let 17. století ohrozit kariéru městských představených a v té době oficiálních katolíků, když jejich manželky dlely v exilu, převážně v hornolužické Žitavě. V dubnu 1659 byli místodržitelstvím prostřednictvím hejtmanů Boleslavského kraje vyzváni minimálně čtyři tehdy úřadující turnovští konšelé, aby kvůli nepřerušným stykům se svými uprchlými manželkami složili své funkce. Koncem května se všichni proti hrozícímu nucenému odchodu z Turnova do ciziny odvolali.

Nejdříve se na městské představené suplikou o podporu jeho žádosti o milost obrátil nejmenovaný konšel, odvolává se jednak na svůj katolický původ a trpění s městem od roku 1636, jednak argumentuje neposlušností své uprchlé manželky, která nechtěla přestoupit k jediné povolené víře s tím, že ani neví, kde se zdržuje, nepodporoval ji a navíc ji půldruhého roku neviděl a vlastně netuší, zda je ještě vůbec na živu.³⁵

³¹ PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných*, s. 634, oddíl „tito sousedé s nájemníky poznamenání, kterým domy při ruině města ke zkáze nepřišly“ na s. 631–635. V roce 1676 měli manželé Ulrychovi bydlet v čp. 132 v Královské, dnes Jiráskově ulici, ústící na severozápadě do náměstí Českého ráje, srov. ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou*. Díl 3. Turnov 1904, s. 207.

³² SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 38r: „Léta 1657 v neděli první adventní, to jest 3. Decembris, obnoven kůr literátský [...] nový příjem [...] a jsouce v týž den do společnosti bratrské níže psané osoby přijímány, příjemného přijato od Daniele Ulrycha 1 fl. 30 kr.“; případně tamtéž, kn. 1, Seznam literátů 1662, fol. 59v.

³³ PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných*, s. 634.

³⁴ Tamtéž, s. 633.

³⁵ SOKA Semily, AM Turnov, sign. I-F-123b (koncept supliky, Turnov 23. 5. 1659, nejmenovaný konšel prosí městské představené o přímluvu u krajských hejtmanů): „Slovutné poctivosti Jeho

Pokud se na v roce 1659 úřadující koňšely podíváme perspektivou jejich přiznání se k víře v červnu 1651, byla hned polovina z dvanácti mužů nekato-
líky ochotnými ke konverzi (Jan Gebler, Jan Jiří Těžký, Václav Klaudius Strej-
c-manda, Zikmund Rudolf Crinit, Václav Benátský a Jan mladší Radvanovský),

hraběcí Excellence pane rychtáři, páni spoluradní, ke mně, zarmoucenému člověku, dobrotiví. Jsouce těchto dnův od Jich Excelenci a Milostí pánův místodržících Království českého a též Jich Milostí pánův hejtmanův kraje Boleslavského skrze patenty v témž kraji vůbec publicírované poručeno i také mně, jednomu z nich, nešťastnému člověku, spolu s jinými intereseirovanými sousedy od V. P. v známost to vše uvedeno, z toho po přečtení vyrozumívám, jaké mě neštěstí a ta největší starost a těžkost v příčině mé neposlušné manželky následuje a potkáva, že pak v témž poručení od Jich Milostí pánův hejtmanův krajských patrně to doloženo jest, kterých se nás osob dotýká, abychom netoliko z povinností koňšelských propuštění, ale i k tomu s přis-
ností, dokud bychom svých manželek k katolickému náboženství nepřivedli, přidržáni, a jest-
liže by toho při nich žádným dobrým způsobem nic vykonáno nebylo, i my sami ven z země
vypuzeni byli. Co se mé osoby dotýče, o tom V. P. dobře povědomo jest, že jsouce zde rodilý,
od léta 1636 při tomto poctivým městě v sousedství zůstávám, v tom čase mnoho zlého při
vpádích [!] nepřátelských [j]sem vystáti musel a po ten všecken čas, jak na poctivého člověka
přísluší, v poslušnosti svých milostivých a dědičných vrchností jakožto dobrý katolický křes-
ťan zůstávaje, v témž náboženství samospasitelném až do mé smrti zůstávati sobě na milým
Pánu Bohu vinšuji. Že pak táž neposlušná má manželka na mě se zapomenula a na mnohé
mé upřímné napominání, dokud se mnou před ujutím jejím v manželství zůstávala, nic dbáti
nechtěla, nýbrž mně se svývolně [!] zcizic, v té své tvrdošijnosti zůstala, ten kříž na mě od Pána
Boha dopuštěnej trpělivě snášeti musím. A nemajíce společně s ní žádných dítek zplozených,
co ode mně odešla, o tom sice vím, že v Žitavě se nezdržovala a tam nejní, však po ten všecken
čas té nejmenší věci k obživení jejímu pro tu samou její neposlušnost a zatvrdilost za ní [j]sem,
kde ona zůstává, neposílal ani nechodil a aby mi ihned jurament vynalezený byl, ten bych směle
bez ublížení své duše vykonajíc, že víceji jest, nežli přes půl druhýho léta, jak [j]sem ji ani ne-
viděl a zdalíž od toho času živa nebo mrtva jest, kde zůstává, aneb kde se zdržuje, to s dobrým
svým svědomím věděti nemohu. A kdybych o ní věděl, pokudž jest v živobytnosti, kde zůstává,
konečně všelijak bych o to pečoval a k tomu dle mé nejvyšší možnosti své se přičinil, abych ji
skrze jisté prostředky dosáhnouti a do města tohoto mocně přivísti [!] dání mohl, nebo majíce
skrze osobu její v své starosti takovou velikou těžkost a zármutek, již téměř nevinšuji sobě
na tom světě nic jiného, jestliže se Pánu Bohu líbí, nemožné-li jináč, nežli abychom aspoň
skrze smrt v takovém manželství spolu rozloučení byli, i abych pod šťastným panování[m] mé
milostivé vrchnosti dědičné do vůle Boží se starati a při své schránce, kdež jsem mnoho zlého
po ta léta vystál, na další časy zůstávati a se prací řemesla svého živiti mohl. V. P. za to ve vši
uctivosti služebně žádám, že tuto mou zpravu pravdivou Jich Milostem pánům hejtmanům
krajským co nejdříveji možné odeslati a abych při této své žádosti slzavě pozůstaven byl, za mě
zasloužilou přímluvu učiniti odporní nebudou. Actum této šetrné žádosti v městě Turnově,
23. Maii 1659.“ Srov. též ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 239, s. 107–108. K turnovským exulantům
poloviny 17. století v Žitavě alespoň v hrubých obrysech např. ПЕЩЕЧЕК, Christian Adolph:
Die böhmischen Exulanten in Sachsen. Leipzig 1857, kde třeba predikant M. Pavel Krupský
(Krupius, Cruppius) mj. na s. 72. Pro srovnání, v Pirně byli v roce 1636 z Turnova usazení
pouze Daniel Gallus s manželkou, srov. БОБКОВА, Lenka: *Exulanti z Prahy a severozápadních
Čech v Pirně v letech 1621–1639*. Praha 1999, s. 114 (záznam č. 120). Krupský (1594–1668) byl
v exilu také publikačně činný, srov. CRUPIUS, Pavel: *Katechismus menší D. Martina Luthera...*
Pirna 1630; Týž: *Kancionál, aneb zpěvové poct a chval božských...* Žitava 1668.

pět bylo katolíků (primas Jan Vodsloň, Daniel Vitacius, Adam Tomášek, Václav Labský a Jan Václav Matucha) a jeden – Mikuláš mladší Lichvice – nekatolík, nepřipouštějící změnu vyznání. Teoreticky se nám díky konfesijně smíšeným manželstvím nabízejí hned tři jména potenciálních autorů této suppliky – J. Vodsloň, A. Tomášek a J. V. Matucha. Bezdětní byli v červnu 1651 pouze poslední dva jmenovaní, věkem by zřejmě méně odpovídal řezník Jan V. Matucha (* kolem 1623), jehož manželka Kateřina (* kolem 1625) nepřipouštěla možnost přestupu ke katolické víře.³⁶ Adam Tomášek byl o čtyři roky starší, tedy mu v uváděném roce 1636 mohlo být 17 let, jeho manželka Kateřina (* kolem 1623) byla stejně jako děvečky Mandalena (14 let) a Dorota (17) ochotná konvertovat.³⁷ Každopádně oba najdeme také v dalších městských radách, J. V. Matuchu nepřetržitě až do roku 1673 (o rok dříve byl dokonce primasem) a poté ještě v letech 1675–1686, A. Tomáška pak do roku 1661. Nadále tak nebyl mezi konšely pouze J. Vodsloň, ovšem u něho lze předpokládat, že na veřejnou funkci rezignoval kvůli svému vysokému věku. Nicméně však ani v jeho případě nemůžeme vyloučit možnost, že manželka Anna nebyla matkou dospělého syna Samuela, takže by i on vyhovoval v suplice zmíněné bezdětnosti svazku.

Téměř současná žádost čtyř turnovských sousedů³⁸ Marii Eleonoře hraběnky z Valdštejna, rozené z Rottalu (1629–1670), vdově po Ferdinandu Arnoštovi

³⁶ PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných*, s. 632; dalšími členy domácnosti byly tři ženy – děvečky Anna (18 let) a Dorota (19) a podruhně Anna Šolcová, vesměs nekatolíčky bez naděje na obřazení, a padesátiletý katolický tovaryš Jan Elebrant.

³⁷ Tamtéž, s. 628.

³⁸ SOKA Semily, AM Turnov, sign. I-F-124 (koncept suppliky, Turnov 26. 5. 1659, V. K. Stejcmanda, J. Gebler, V. Benátský a P. Kraus prosí hraběnku z Valdštejna o milost): „Vaše Excellence vysoce urozená hrabinko, paní, paní k nám milostivá. Ve vsí pokoře ponížěn V. Hr. Exc. oznamujeme, že těchto pomínuých dnův pod datum 5. Maii, jak od Jich Excelenci Milostí pánův, pánův místodržících Království českého, tak i od Jich Milostí pánův hejtmanův krajských po celém kraji Boleslavském patentově publicirovány byly, jakž dáleji z příležícího vejpisu jednoho i druhého sub lit. A gruntovněji vyrozuměti ráčíte. V těch se přísně nařizuje a poroučí, které tak osoby, obzvláště v městě Turnově, své manželky až posavad nekatolické v Žitavě mají, aby netoliko z povinností konšelských propuštěny, ale i k tomu z přísnosti, dokud by svých neposlušných manželek ke katolickému náboženství nepřivedly, přidržány, a pokudž by dobrým způsobem nic takového při nich způsobeno nebylo, i my samy, všickny interesirované osoby, bychom ven z země této od příbytkův svých vypuzeny byly. I ačkoliv co se propuštění nás z povinností konšelských dotýče, to rádi podniknouti a za to Pánu Bohu poděkovati chceme. Však to nám nejlitostivěji, jsouce všickni lidé dobří, poctiví, katoličtí, v kterémž náboženství do své smrti zůstávati sobě vinšujeme a býti míníme, že ven z země této vypuzení býti máme. Co na nás záleží, o to jsme po ta léta všickni opravdově pečovali, jakým bychom též své manželky k sobě dosti a je k katolickému náboženství přivésti mohli. Že pak všechny v své té největší zatvrdilosti, zapomenouce se nad slibem manželským, zůstávají, ten již kříž přezarmouení lidé trpělivě snášeti musíme a, bychme [!] nejraději chtěli mocné je, kde zůstávají, odtud vzdvihnouti, nevědouce z nás dva o svých manželkách, kde se zdržují, a ty dvě, které v Žitavě

hraběti z Valdštejna (kolem 1622–1656), se vyznačuje velice podobnou stylizací i řadou shodných, dalo by se říci formulářových obrátů. Nejenom pokud jde o stálost ve víře či distancování se od v cizině dlících manželek. Dva z pententů – Václav Klaudius Strejcmada a Jan Gebler – byli v té době úřadujícími konšely, Václav Benátský bývalým, navíc se při soupisu podle víry v červnu 1651 všichni tři vykazali jako nekatolíci svolní ke konverzi.³⁹ Soukeník Petr Kraus (36 let), nájemník u perníkáře (a katolíka, zřejmě od roku 1664 také literáta) Václava Cibuláka, byl i se svojí o rok starší manželkou Salomenou uveden jako nekatolík odmítající změnu víry.⁴⁰

Vrchnost se v osobě hraběnky-vdovy z Valdštejna za své poddané postavila. Zřejmě ještě v průběhu června 1659 se Marie Eleonora obrátila se žádostí o pomoc přímo na místodržitele, bezpochyby dobré známé jejího zesnulého manžela Ferdinanda Arnošta, mj. od ledna 1652 až do své smrti nejvyššího komorníka.⁴¹ Obhajovala turnovské měšťany jako spořádané katolíky, kteří se s uprchlými manželkami nestýkali a byli z městské rady uvolnění, přestože se ničím neprovinili.⁴²

Pražští místodržící její žádost neoslyšeli a někdy začátkem července 1659 nařídili hejtmanům Boleslavského kraje (za panský stav Kunata Jaroslav hrabě z Bubna a Litic, za rytířský Karel Kauč z Kauče),⁴³ aby uvedli na pravou míru

jsou, v svobodném městě, věda o tom, že by se nám tam žádná assistentí neprokázala, k tomu žádných prostředkův, jak bychom jich dostati mohli, vynajíti nemůžeme. V kteréžto příčině skrze tento náš ponížený spis k Vaší hraběcí Excelenci se utíkáme, že se nás, jakožto milostivá vrchnost i na místě dědicův vlastních, V. Hr. Exc. vždycky [!] věrných a poslušných poddaných milostivě ujíti, v svou vzáctnou protectí vzíti a tu, kdež nejpotřebněji, abychom na další časy pod šťastným panování[m] celého vzáctného rodu do vůle Boží při svých schránkách, kdež jsme mnoho zlého po ta léta vystáli, zůstávati a vedle řemesla svého se živiti mohli, za nás mnohou vzáctnou přímluvu učiniti a nám k tomu napomáhati ráčíte, za to V. Hr. Exc. pro Boha a jeho milosrdenství svaté poníženě žádáme pro hojnou odměnu a odplatu Boží. Actum této ponížené žádosti v městě Turnově, 26. Maii Anno 1659. V. Hr. Exc. věrní a poslušní poddaní Václav Strejcmada, Jan Gebler, Václav Benátský, Petr Kraus, sousedé města Turnova nad Jizerou.“; též ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 239, s. 108–109. V textu uvedené přílohy však chybí.

³⁹ PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných*, s. 627. Kateřina Geblerová (34 let) a Salomena Benátská (38) připouštěly přestup ke katolické víře, Anna Strejcmandová (48) nikoli.

⁴⁰ Tamtéž, s. 634.

⁴¹ ROUBÍK, František: *Místodržitelství v Čechách v letech 1577–1749*. SAP, 17, 1967, s. 539–603, Ferdinand Arnošt hrabě z Valdštejna s. 581–584 (nejvyšší komorníci, sudí zemští a apelační presidenti).

⁴² Z kontextu další dochované korespondence hypoteticky předpokládáme první žádost hraběnky z Valdštejna, přestože jsme ji dosud nedohledali.

⁴³ K oběma krajským hejtmanům, úřadujícím v Březně (sídlo hraběte z Bubna a Litic) a ve Veselici (z Kauče), naposledy SEDLÁČKOVÁ, Helena: *Krajští hejtmané v Čechách (1623) 1641–1849. Personální obsazení*. Praha 2021, s. 45, 229 a 333 (Bubna), s. 277 a 341 (Kauč).

informace o dubnových císařských nařízeních. Krajsí hejtmani se hraběnce z Valdštejna omluvili za pochybení, díky němuž byl do Turnova omylem doručen předpis, původně určený pro německé oblasti Boleslavska. Nicméně znovu potvrdili, že i nadále nemají být do městských rad přijímáni muži, jejichž nekatolické manželky dlí v exilu. Současně se také měli snažit přivést své ženy zpět a v cizině je nepodporovat.⁴⁴

Marii Eleonoře taková odpověď nestačila a znovu se obrátila na místodržící. Zopakovala obhajobu z úřadu propuštěných turnovských měšťanů a navíc přidala argument, že jejich opětovné jmenování konšely by mělo pomoci k uklidnění situace nejenom v turnovské městské radě.⁴⁵ Pražští nejvyšší

⁴⁴ SOKa Semily, AM Turnov, sign. I-F-126 (missiv, Březen 8. 7. 1659): „Praesentatum den 18. Julii 1659. Es ist wegen der unkatholischen Weiber welche sich zu der Zittau aufhalten sollen und ihre Männer der halben aus dem Rathsmittel gesezt seied [!] worden [...] Vysoce Urozená paní, paní hrabinko, a sousedo nám vzláště jmilá [...] Jaké nám milostivé poručení od Jich Excelenci a Milosti královských pánův, pánův místodržících, s příloženými allegati dodáno jest. Z něho jsme po přečtení všemu porozuměli. Co se pak dotěče měšťanův turnovských a poddaných V. M., kteří své manželky v Žitavě nekatolický mají, že bychom je skrze tvrdošijnost manželek jejich ven [ze] země vyběti chtěli i můžem V. M. oznámiti. Když rejstríky po kraji odeslaný byly, tehdy co do českého revíru posláno bylo, v tom rejstríku nebylo nic vo [!] tom doloženo. Kromě v německém, který v tom revíru poslán byl omylem skrze velkou práci a repartiti to přišlo, však naše jminění nikdy o tom nebylo. Dáleji jak Jich Exc. a Mil. král. páni, páni místodržící dokládati ráčěji, jakž z vejpisu milostivého poručení porozuměti ráčíte, předně aby takové osoby, kteří své manželky nekatolické v Žitavě mají, do žádných ouřadův přijímány nebyly. Druhé abychom vrchnost těch měšťanů napomenuli, aby o dosažení manželek jich vedle nejvyšší možnosti se přičinili a jim v tvrdošijnosti, jich manželům také v dodávání ven z země takovým zarputilým ženám potřeb k živnosti, nefolkovali. Majíc tu naději k V. M., pokudž by ty osoby v Žitavě manželky své mající, z ouřadu shozeny nebyly, že to naříditi ráčíte, aby vedle milostivého poručení Jich Exc. a Mil. pokračováno bylo. Z té příčiny dle ouřadu na nás od J. M. C. a král. vloženého napominajíc. Od osob našich V. M. služebně žádáme, že vedle téhož milostivého poručení tak pokračovati a to při týchž měšťaných [!] a poddaných V. M., aby všemu zadosti učinili a tak se zachovati hleděli, dostatečně naříditi poručiti ráčíte.“; též ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 242, s. 109–110.

⁴⁵ SOKa Semily, AM Turnov, sign. I-F-128 (opis suppliky, Zvířetice, nedatováno, pouze praesentatum v turnovské kanceláři 12. 8. 1659, hraběnka z Valdštejna prosí místodržitele o milost pro turnovské sousedy, sesazené z městské rady): „[...] ich jüngsthin in sachenlicher Bürger und Raths Verwohnten der Stadt Turnau, d[e]ren Weiber verschiedener Jahren tempore reformationis glaubenshalben unter die Chursachsische Jurisdiction entwichen, ausführl. Bericht getan, und benebens von denen zeitl. und dem gesambten Rath mit glaubwürdiger attestatis umstandigst erwiesen, daß diese Bürger und Rathsverwandte, von Ihrer Jugendtauf in der katolischen Religion erzogen, auch in der selbe bishero einem solchen Eifer erwiesen [...] sie teils von ihren entgangenen Weibern, wo selbte a tempore emigrationis verbleiben möchten, keine Wissenschaft trag, die andere aber, denen der Ortsbestand, ihnen keinen Vorschuss oder Unterhaltungs Mittel subministriren und also unschuldig ex facto aliens von den Rathstuel entsetzet worden [...] mein inständiges Bitten, [!] die geruhen zur Consolation der Stadt Turnau gemeinen wohl standts, zu Erhalt und Beförderung des aldortigen Justizwesens [...] die unschuldig von dem Rathstuel entsetzte, wiederumb restituirt und angesetzt [!] und dabei

zemští úředníci jí opět vyhověli. V prvním intimátu boleslavským hejtmanům, odeslaném z pražského Hradu 18. července, povolili návrat sesazených měšťanů, od mládí věrných katolíků, k jejich „konšelským povinnostem“.⁴⁶ A již o dva dny později směřoval do Března další intimát, pravděpodobně v reakci na druhou obdržanou supliku hraběnky z Valdštejna. Na jedné straně obsahoval výtku hejtmanům kvůli jejich svévolnému naléhání na turnovské měšťany s nekatolickými manželkami v exilu, aby opustili zemi, na straně druhé povolení k návratu těchto mužů, dobrých katolíků, na které dohlédne sama vrchnost, do městských rad, přestože v očích místodržitelů nepředstavovali osoby schopné řídit obecní záležitosti, když si přece nedokázali udělat pořádek ani ve vlastních domácnostech.⁴⁷

conserviret werden möchten [...] daß sie ihren emigrirten Weibern keinen Vorschuss bishero getan, vielweniger fürders tuen, sondern vielmehr möglichst dar ab sein werden, hi[e]r entgangene Weiber wiederumb an sich und zu der katolischen Religion zu bringen.“; též ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 243 (datoval supliku červencem 1659), s. 110.

⁴⁶ SOKA Semily, AM Turnov, sign. I-F-127 (opis intimátu, Praha 18. 7. 1659), další opis též sign. I-F-128: „Pánům hejtmanům kraje Boleslavského etc. Jakého jest nám opět spisu, Vysoce Urozená paní, paní Marie Eleonora, ovdovělá hrabinka Valdštejnová, rozená hrabinka z Rothalu etc., v příčině těch v městě sirotkův ji svěřených Turnově z povinnosti konšelské s[e]sazených, od manželek nekatolických opuštěných osob, podala, v něm toho, aby pro fedrunk obecného dobrého a lidských spravedlností v témž městě jakožto dobře zasloužili a způsobní, zase dosazeni byli, vyhledává, ten vám příležitost k vyrozumění odsíláme. Jménem a na místě J. M. C. krále a pána nás všech nejmilostivějšího přitom poroučejíce. Poněvadž hodnověrným vysvědčením to ukázáno jest, že dotčené osoby hned od mladosti v svatém katolickém náboženství zvedeni jsou a v něm dle řádu církve svaté katolické k dobrému příkladu horlivě trvají. Z kteréžto příčiny a že dotčená paní hrabinka v tom nás ubezpečuje, že jsou emigrovaným ženám svým dosavad žádné pomoci nečinili, ani dále činiti nebudou, nýbrž ona o dosažení jich a k svatě katolické religii k skutečnému přivedení se vynasaziti chce, jí, paní hrabince, jakožto vrchnosti, oznámené osoby k takovým konšelským povinnostem zase navrátiti jsme povolili. Protož abyste i vy jich při tom skutečně zanechali a jestliže byste dále co podstatného připomenouti potřebu uznali, o tom nám gruntovní zprávu učiniti nepomijeli. Vědouce, že na tom milostivá Jeho M. C. a královské vůle naplněna bude [...]“; též ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 244, s. 110. Za místodržitelskou kancelář intimát signoval prozatímní sekretář české expedice Jan Benedikt Smolík, k němu srov. ROUBÍK, František: *Místodržitelství v Čechách v letech 1577–1749*. SAP, 17, 1967, s. 598 (kancelářský personál, záznam č. 222).

⁴⁷ SOKA Semily, AM Turnov, sign. I-F-129 (opis intimátu, Praha 20. 7. 1659): „[...] Co na nás Vysoce Urozená paní, paní Marie Eleonora hrabinka z Valdštejna, rozená hrabinka z Rothalu, ovdovělá nejvyšší komorníková, jakožto poručnice v příčině některých poddaných sirotčích v městě Turnově, kteréž manželky jich (nechtíce se s nimi v svatém katolickém římském náboženství srovnati) opustily, jakž se porozumívá v městě Žitavě se zdržují, vznáší, tomu z příležitosti spisu a k němu přináležejících allegatův, obšírněji vyrozuměla. I poněvadž se tu osob [!] pravě náboženství římské katolické vyznávacích [!] a při něm až do smrti setrvati se prohlašujících dotýče, a beztoho i nekatolící lidé poddaní Ius emigrandi nemají, nýbrž od vrchnosti své k poslušnému dostiucnění Jeho Milosti Cisařské milostivým na reformati v náboženství vyšlým resolutím a patentům, dle zřetelných rozdílných obecních sněmovních

Všem zúčastněným stranám nepříjemnou záležitost uzavřeli v srpnu 1659 boleslavští hejtmani, když Marii Eleonoře oznámili, že se dle nařízení královských místodržících mohou muži, sesazení z turnovské městské rady, znovu ujmout svých konšelských povinností. Současně ji však upozornili, zřejmě na základě vlastního šetření, resp. denunciace „rozlíčných hodnověrných lidí“, že nebyla svými poddanými, jichž se zastala, pravdivě informována. Ti se totiž měli se svými uprchlými manželkami nejenom stýkat a materiálně je v cizině podporovat, ale dokonce s nimi v Sasku zplodili i děti. I když důvěřují ujištění hraběnky z Valdštejna o bezúhonnosti jejich poddaných, museli by v případě, že nedodrží slib jí učiněný, vše nahlásit královským místodržícím. Kopii tohoto listu poselacího nechali „pro zprávu“ doručit také turnovským měšťanům.⁴⁸

snešení compellirovaní a dle uznalé potřeby přidržání býti mohou. Vedle čehož, pokudž takové nařízení, aby osoby katolické za tvrdošjnými nekatolickými manželkami ven z země vybyty byly, od vás prošlo, nad tím bychom žádného zalíbení neměli. Pročež jménem a na místě Jeho Milosti Císařské, krále a pána nás všech nejmilostivějšího, vám poroučíme, abyste toliko to, co v té příčině psaní naše 24. dne měsíce dubna léta přítomného k vám prošlo v sobě obsahuje a nic dále nařídili, žádných sice takových osob (ježto manželky nekatolické mají a tudy že ani domu svého dobře řídití neumí, nadto pak k správám obecním způsobní býti nemohou) na sobě ukazují, nikdež v městech neb městečkách do povinnosti konšelský dosazovati a bráti nedopouštěti. Co se však těch v městě Turnově zůstávajících i jiných jim podobných manželův katolických dotýče, kterých jsouce vrchnostem svým zavázáni, ani pod protextem náboženství, ani jiným způsobem bez listův zhostných z gruntův scházeti nemohou, je při tom zanechali a vrchnosti jich k tomu, aby se o dosažení tolikéž poddaných manžel [!] jich vedle nejvyšší možnosti přičinili a jim v tvrdošjnosti jich manželům také v dodávání ven z země takovým zarputilým ženám potřeb k živnosti nefolkovali, dostatečně napomenuli. Vědouce, že na tom milostivá J. M. Cís. a královská vůle naplněna bude [...]; též ŠMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 245, s. 110.

⁴⁸ SOka Semily, AM Turnov, sign. I-F-131 (opis české mutace missivu, Březno 12. 8. 1659), německá verze sign. I-F-131b (missiv, Březno 12. 8. 1659, krajští hejtmani hraběnka z Valdštejna): „[...] Co na nás Jich Exc. a Milosti nařízení královští páni, páni místodržící, na Vaši Vyso. Hr. M. učiněnou supplicati, aby ti z míst radních propuštění měšťané turnovští zase do radní povinnosti tam přijati a při ní zachování býti mohli, a toho že v přednesených punctích za slušné neuznávají, milostivě vznášeti ráčí, to příležitost přiložené V. M. tuto communicírujeme. A dosáhše [!] my v tom punctu od rozličných hodnověrných lidí, jako i od týchž dotčených měšťanův turnovských oustní zprávy, a také jinak nám přinešeno není, jediné [!] že ta věc vedle referírovany skutečně se tak nachází, totiž že oni o jejich nekatolických od nich ušlých ženách, kde by ty od času vyjítí jejich zůstávaly, dobrou vědomost mají a že muži ty své ženy v kur saské jurisdiciti navštěvovali, anobř také, jakž se slyší, děti společně zplodili. Jako též k vyživení potřebny oni [!] prostředky jim že se jich od jejich mužův dodávaly, a tak nepochybně ten, kdo supplicati psal, V. M. v tom nepravě informoval. Nicméně tak, jakož V. V. Hr. M. jakožto naše Vysoce vzácná paní, paní souseda v svém podaném memorialu před Jich Exc. a M. nařízenými královskými pány, pány místodržícími to ujištění učinila, že ty osoby a měšťané od nich ušlým ženám žádné pomoci až dosavad nečinili, ani budoucně že činiti nechťejí, nýbrž mnohem víceji dle své nejvyšší možnosti k tomu věsti chťejí, aby jejich nekatolické ženy zase k sobě a náboženství katolickému přivedli. My to dobře trpěti můžeme,

Administrativní tlak zeměpanských, církevních, vrchnostenských či městských úřadů jako součást rekatolizačního procesu známe z turnovského prostředí již z dřívějšího období, když byli třeba na přelomu léta a podzimu 1644 nejmenovaní konšelé a obecní starší po nějakou dobu věznění na zámku Hrubá Skála.⁴⁹ Bezprostředně po soupisu dle víry z června 1651 došlo k blíže kvantitativně neurčitelnému exodu nekatolíků do exilu, jak ve svém intimátu v polovině září konstatoval regent Králík z Brocenberku: „Dobrou vědomost o tom máte, že jsou spolu sousedé vaši nekatoličtí dvouh termínů od J. Excel., aby tím povolněji k náboženství katolickému přistoupiti mohli, užili. Avšak až posavad na mnohá napomínání pana děkana turnovského a mé k náboženství katolickému přistoupiti nechtějí a tou příčinou dobré mínění a milost od J. Excel. jim učiněnou svou spurností [!] a neposlušností zlehčují. I poněvadž den ode dne spolu sousedův vašich ubývá a dáleji jest se obávati, aby jich víceji nezběhlo, z té příčiny vám jménem a na místě Jeho Excel. semel pro semper poroučím, že ihned, jak vás tento můj dekret dojde [...] do arestu, kde kdo náležeti bude, vezmete a dáte.“ Seznam měšťanů, kteří měli být uvězněni, čítal třiadacet jmen, včetně nám již známých V. Benátského, V. K. Strejcmandy, D. Červenky nebo V. Dentulína.⁵⁰ Turnovští radní některé z nich vsadili do šatlavy, další však zběhli, o čemž obratem informovali vrchnostenskou kancelář. Hejtman Králík následně nařídil uvěznit nekatolické ženy uprchlých turnovských sousedů, dokud se nesrovnají ve víře se svojí vrchností, takže by město nadále bylo dle vůle Maxmiliána hraběte z Valštejna výlučně katolické. Přitom nezapomněl zdůraznit, že zběhlí muži zradili svoji vrchnost i městskou komunitu: „Z psaní vašeho dnešního dne mně odeslaného porozumívám, kteří sousedé nekatoličtí do arestu se dostali a kteří na vandr se odebrali. I poněvadž J. Excel. v městě Turnově neráčí chtíti žádného nekatolického člověka míti, vám týmž jménem a na místě J. Excel. poroučím, abyste ihned všechny ty

aby ti měšťané do jejich předešlých povinností zase dosažení a při nich tak utvrzení byli, jakž milostivě nám učiněné poručení s sebou přináší. A protož důvěřujem se, že oni vedle učiněné připovědi tomu dle nejvyšší možnosti zadosti učiní, sice jinak, an by se přitom nedbanlivě ukazovali, musíme, tak jakž naše povinnost to s sebou přináší, to na Jich Exc. a M. zřízené královské pány, pány mistodržící vznésti a o tom opět i poslušně oznámiti. Pročež toto naše psaní ouřadu turnovskému pro zprávu odeslati dáti, V. Hr. M. toho neztiží a nás co nejpěkněji sobě poručené jmiti bude.“; též ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 246 (pouze regest českého opisu), s. 110.

⁴⁹ Regesty poměrně čilé korespondence mocenských autorit uvedl ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 91 (Turnov ante 9. 9. 1644) – č. 98 (Praha 21. 10. 1644), s. 42–44. K tomuto tématu obecně i třeba na příkladu Prahy, Jindřichova Hradce či Slaného HRDLIČKA, Josef – KADEŘÁBEK, Josef: *Individuální prvky administrativního tlaku na konverze měšťanů českých měst ve dvacátých letech 17. století*. Folia historica Bohemica (dále jen FHB), 27/1, 2012, s. 71–98.

⁵⁰ SOKA Semily, AM Turnov, sign. I-F-74 (missiv, Hrubá Skála 15. 9. 1651), též ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 181, s. 86.

ženy nekatolické, jichžto manželé nad [!] vrchností a obcí vaší zradili a pryč se odebrali, do arestu vzítí poručili a z něho žádným způsobem nepropouštěli, dokud k náboženství katolickému nepřistoupí.⁵¹

V létě následujícího roku stále vzdorovali konverzi uzdař Jan Jekl s manželkou Dorotou a kromě žalářování se jim od regenta Králíka dostalo také tvrdého slovního odsouzení, jež současně vypovídá o dopadu represivního přístupu k rekatolizaci ze strany vrchnostenských autorit: „[...] Třetí. Ten Jakl, uzdař, [!] i s ženou svou, nechť se z vězení turnovského vezme a do toho nejtvrděšího vězení na Skalách uvrže. [!] Nebo skrz takové bestiae jinší lidé poddaní poslušni se rozpakují a dobře započaté dílo v náboženství katolickém jakéž takéž zmenšení by vzítí mohlo [...]“⁵²

Nicméně se zdá, že po příchodu františkánů do Turnova docházelo k obdobné formě nátlaku na změnu víry spíše výjimečně. Ve všech dalších archiváliemi doložených případech byl modus procedendi obou zúčastněných stran prakticky totožný. V letech 1660 a 1661 skončili v městské šatlavě Matěj Vaňásek se svým otcem a Jan Pivoňka,⁵³ přičemž důvod tohoto postihu ze strany vrchnosti lakonicky uvedl ve své suplice městskému rychtáři první z výše jmenovaných: „pro touž příčinu, že bych katolického náboženství nebyl, podobně vězením sazen jsem“.⁵⁴ Uvěznění sousedi poté suplikou rychtáři a městským radním přislíbili svoji konverzi, potvrzenou vykonáním zповědi a svatým přijímáním, a poté byli propuštěni na svobodu.⁵⁵

⁵¹ SOKA Semily, AM Turnov, sign. I-F-75 (missiv, Hrubá Skála 17. 9. 1651), též ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 182–183, s. 86.

⁵² SOKA Semily, AM Turnov, sign. I-F-80 (missiv, Nové Město nad Metují 19. 8. 1652, regent Králík hejtmanu panství Hrubá Skála a Svijany Hoberkovi z Hennersdorfu), též ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 188, s. 88–89. Srov. PAZDEROVÁ, Alena: *Soupis poddaných*, s. 629, kde jsou mezi „konšely obecními“ uzdař Jan Jekl (59 let) s manželkou Dorotou (60), nekatolíci odmítající změnu svého vyznání.

⁵³ V soupisu z června 1651 byli uvedeni nádeník Matěj Vaňásek (43 let) s manželkou Annou (40), nekatolíci bez ochoty změnit své vyznání, syn nebo otec, byli-li ovšem stejného jména, chybí, srov. PAZDEROVÁ, Alena: *Soupis poddaných*, s. 643; resp. hrnčíř Jan Pivoňka (39 let) s manželkou Annou (29), oba nekatolíci také odmítající konverzi, tamtéž, s. 637.

⁵⁴ SOKA Semily, AM Turnov, sign. I-F-134 (opis, Turnov 8. 6. 1660, Matěj Vaňásek městskému rychtáři Janu Poseltovi); též ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 251, s. 113; SOKA Semily, AM Turnov, sign. I-F-138 (opis, Turnov 6. 5. 1661, Jan Pivoňka rychtáři a městské radě); též ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 253, s. 114.

⁵⁵ SOKA Semily, AM Turnov, sign. I-F-138: „[...] Vždy neustále k V. P. pokorně se ucházím, přijmouce náboženství katolické samospasitedlné skrze svatou zповěd a přijímání velebné Svátosti oltární, nemohu té resoluci od P. V. vydané, což bych srdečně vše zdržeti chtěl, zadosti činiti, ni žádných rukojmí dostati a sobě z téhož vězení pomoci, jedině na ten způsob, pokudž se státi (více předně pod zatracením duše mé milé, že manželku mou k tomu míti a ji dostaviti chci), a pokudž bych ji k tomu přivésti nemohl, zase se sám dostaviti, při též náboženství

V sledovaném období představuje poslední obdobný případ sňatek Davida Müllera, luteránského komorníka rytmistra kyrynsického pluku Rudolfa Wenzela von Rabatta (padl 11. 9. 1697 v bitvě u Zenty),⁵⁶ ubytovaného ve městě, s vnučkou turnovského lesmistra v dubnu 1682. Konfesijně smíšený pár měl oddat jakýsi cizí kaplan, jak si majiteli hruboskalského dominia Arnošta Josefovi hraběti z Valdštejna (1654–1708) postěžoval děkan Vojtěch František Smutný († 1683). Hrabě vyčínil turnovským radním („[...] Nad kterou vaší neopatrností nemálo se pohoršuji, jsouce ta věc městu aneb obyvatelům dost drahný čas již známá [...] jestli by se co z takového neslušného manželstva aneb podvodu dotčené vnučky stalo míti, [!] vy zajisté těžké odpovídání z toho míti budete [...]“⁵⁷) a nechal uvěznit na radnici děda a matku nevěsty, jimž kladl za vinu, že nezabránili pokoutně uzavřenému sňatku. K tomu se přidal i nátlak ekonomický, když Arnošt Josef poručil, aby „jemu, forstmistrovi, v domě jeho šenkování piva, vína i páleného nepasírovali“, a to až do doby, než bude ženich ochotný ke konverzi.⁵⁷

Během několika dní David Müller, pocházející z hornouherského Prešpurku, v kostele sv. Františka konvertoval a současně pod bedlivým dohledem řeholníků sepsal své vyznání víry.⁵⁸ Hrabě z Valdštejna poté dalším intimátem opětovně nařídil propuštění vězňených osob a celou záležitost uzavřel s tím,

až do skončení života mého setrvati, připovídám revers učiniti a sepsati, odporni poručiti mě z téhož vězení propustiti býti neráčíte [...]⁵⁹

⁵⁶ Zřejmě tehdejší kyrynský pluk č. 9 (založen v roce 1657 jako „Knigge-Cürassiere“), za sedmi-leté války č. 2 Prinz Albert von Sachsen a v letech 1769–1775 před svým zánikem Cavallerieregiment. Nr. 22 Kleinholdt, srov. *Reiter-Regimenter der k. k. österreichischen Armee. I. Band. Die Cürassiere und Dragoner*. Wien 1862, kyrynský pluk č. 9 Rabatta za vlády Leopolda I. na s. 21; též *Kurzgefaßte Geschichte aller kaiserlich-königlichen Regimenter zu Pferde und zu Fuß*. Frankfurt am Main – Leipzig 1762, kyrynský pluk č. 12 Prinz Albert von Sachsen na s. 51–52. Otcem rytmistra byl polní podmaršálek Michael Rudolf hrabě Rabatta (Graf von Rabatta, Freiherr von Dorenberg und Herr zu Canal, 1636–1688), od roku 1681 Feldmarschall-Leutnant, později od 1683 General der Kavallerie a od 1687 Feldmarschall, srov. SCHMIDT-BRENTANO, Antonio: *Kaiserliche und k. k. Generale (1618–1815)*. Wien 2006, s. 79. Též např. WITTING, Johann Baptist: *Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels*. Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft Adler, 5–6, Wien 1895, s. 252.

⁵⁷ SOkA Semily, AM Turnov, sign. I-F-175 (missiv, Bělá pod Bezdězem 20. 4. 1682, hrabě z Valdštejna turnovskému purkmistru a městské radě kvůli uvěznění lesmistra a matky nevěsty, praes. 23. 4. 1682), dále tamtéž, sign. I-F-174 (missiv, Bělá pod Bezdězem 18. 4. 1682, hrabě z Valdštejna turnovskému purkmistru a městské radě kvůli stížnosti děkana na pokoutně uzavřený sňatek s jinověřcem, praes. 20. 4. 1682); též ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 285–286, s. 128.

⁵⁸ SOkA Semily, AM Turnov, sign. I-F-175b (opis, Turnov 27. 4. 1682, „Attestati katolický vry přijeti Davida Myllera z Prešpurku“): „Já, níže podepsaný, přiznávám se, že jsem z svobodné, nepřinucené vůle a z vnuknutí Ducha Svátého římskou katolickou víru dnešního dne 27. Aprilis u pánův Paterův františkánův přijal, dřívěji však sebe v takové dobře informovati dal, poně- vadž jsem nic jiného nehledal, nežli co by k spasení mé duše prospěšného a dobrého bylo. To

že „poněvadž pak dotčený komorník víru naši přijal, bude děkan věděti, jak jeho znovu copulírovati a odevzdati“.⁵⁹

Jména konvertitů, kteří přestoupili na katolickou víru u turnovských františkánů, byla zaznamenávána do kroniky konventu („Titulus XIII referens nomina ad fidem conversorum“), bohužel až od roku 1686, takže Davida Müllera mezi nimi nenajdeme.⁶⁰ Do konce 17. století se měly v kostele sv. Františka uskutečnit čtyři konverze luteránů, dvou žen i mužů, pocházejících ze Sommerhausenu (Dolní Franky), Norimberka, Drážďan a z Uher.

Tlak vrchnostenských autorit na obrácení poddaných na katolickou víru byl proměnlivé intenzity v čase i v prostoru. Porovnejme s Turnovem situaci v bývalém královském městě Slaný, patřícím od konce třicátých let 17. století smečenským Martinicům. Slánští měšťané byli jednak potrestáni za aktivní účast na „ohavné rebelii“ ztrátou prestižního postavení, jednak také vystaveni rekatolizačnímu tlaku. Dochoval se opis soupisu obyvatel slánského dominia z dubna 1651 („Poznamenání všech osob a lidí poddaných i nepoddaných, co se jich koliv effective budto mužův, žen, aneb čeládky, vše pohlaví obojího na celém statku slánském vynachází, učiněné a sepsané vedle Jich Milostí pánův, pánův místodržících v Království českém prošlého poručení a od pánův hejtmanův krajských na to jisté notule vydané, 14. Aprilis A[nn]o 1651“),⁶¹ podle něhož žilo ve městě, na předměstí, ve čtyřech mlýnech a ve dvou panských dvorech celkem 591 osob ve věku od dvou let (pět dětí, tři chlapci – Jan Škarda, Samuel Kozák, Daniel Brožovský, a dvě dívky – Salomena Zelenková, Marie Kovaříková) do 78 (Dorota Hanžburská).⁶² Z genderového hlediska

všecko se z srdce přiznávám a svou vlastní rukou podpisem a přitisknutým secretem. [!]⁶³; též ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 290, s. 129.

⁵⁹ SOKa Semily, AM Turnov, sign. I-F-176 (missiv, Bělá pod Bezdězem 28. 4. 1682); též ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 289, s. 128–129.

⁶⁰ NA Praha, Františkáni Turnov, sign. B-59, pag. 467–473, kapitola uvozena konstatováním: „Ab introductione nostra in civitatem Turnoviensem ab Anno 1651 usque ad annum 1686 non inveniuntur inscripta nomina eorum conversorum ad fidem salvificam a nostris, quorum tamen magna copia videtur fuisse, uti ex titulo de memorabilibus conventus clare concluditur, quare eorum nomina solum hic apponuntur, quorum certitudo habetur.“

⁶¹ Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno, fond Archiv města Slaný (nezpracováno), kniha smíšené agendy (často chybně uváděná jako pamětní kniha), provizorní sign. 2, původní sign. No. 3 „Memorabilienbuch“ (označení v registratuře post 1784), resp. sign. 62 (nejstarší označení), fol. 437r–453v (paralelní paginace pag. 810–843). Tamtéž, fol. 449r: „Se všech lidí v městě Slaným a na předměstí, krom čeládky ve dvorích J. Excel. vrchnosti, nachází se [l]éta] 1651 v jedné sumě 571.“ Hejtman a bývalý slánský purkmistr Augustin Kosina měl soupis odeslat krajským hejtmanům 1. května 1651, srov. tamtéž, fol. 423r (opis listu).

⁶² Tento stále ještě nepřilíš známý pramen byl i v nedávné minulosti citován několika autory, z nichž nejvíce jej rozboru podrobila ve své nepublikované diplomové práci KMOCHOVÁ, Ro-

bylo 247 mužů (41,8 %), 297 žen (50,3 %) a 47 dětí (7,9 %) ve věku od dvou do deseti let (22 chlapců a 25 dívek).

Dalších 163 osob (55 mužů, 66 žen a 42 dětí mladších deseti let, z toho 25 chlapců a 17 dívek) bylo evidováno ve vsích slánského panství (Kutrovice, Neprobylice, Trpoměchy, Otruby, Hobšovice, Blahotice včetně mlýna, Luníkov, Vítov, Drnov a Ovčáry). A samostatně byly uvedeny i vesnické dvory (Neprobylice, Trpoměchy, Hobšovice a Blahotice) a ovčín v Blahoticích, kde mělo žít 43 osob (30 mužů, 12 žen a jeden chlapec ve věku jednoho roku). Mimo město byli evidováni dokonce i kojenci mladší jednoho roku, konkrétně po třech půlročních a tříměsíčních dětech.

Všichni obyvatelé města byli vykázáni jako „katoličtí“, i když u vesnic zůstala kolonka „náboženství“ nevyplněna. Přirozeně se na mysl vkrádají pochybnosti, zda vůbec či nakolik bylo jejich konfesijní přiznání opravdové. Stejně tak lze diskutovat o příčinách masivního úbytku obyvatel v porovnání s dobou před třicetiletou válkou. Nedomnívám se, že lze přičítat pouze přímým ztrátám během válečného běsnění a emigraci, případně zbihání na jiná panství. V úvahu přichází také demografická krize, podpořená rozvráceným hospodářstvím.

Pokud jde o slánské exulanty, nejlépe a nejpodrobněji téma zpracovala Romana Kmochová. Sestavila seznam během války do exilu odejitých měšťanů, čítající 112 jmen, včetně 29 žen. Připočteme-li rodinné příslušníky, dostaneme se na počet zhruba 170 bývalých obyvatel Slaného, kteří pobývali na různých místech především v Sasku (např. Pirna, Freiberg, Drážďany) a v Horní Lužici (Žitava, Budyšín).⁶³

Ale vraťme se do Turnova a podívejme se blíže na oba dochované seznamy členů literátského bratrstva. Ve starším z nich, vytvořeném před valnou hromadou v roce 1644 („Poznamenání osob v konventu bratrstva literátského po ohni pro budoucí pamět [!] v živobytnosti zastížených“), bylo uvedeno celkem 61 členů (včetně dvanácti vdov pro funere).⁶⁴ Při vědomí možné ne-

mana: „I přišli k nám tito soldáti...“ *Město Slaný za třicetileté války optikou pramenů městské kanceláře*. Katedra pomocných věd historických a archivního studia, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha 2015 (magisterská diplomová práce); k soupisu poddaných zejména s. 362, poznámky č. 1849–1850 (uvádí 592 osob, včetně jejich věkového rozvrstvení). Dále třeba RAICHL, Tomáš: *Obyvatelstvo Slaného před třicetiletou válkou a po ní (několik poznámek k populačnímu vývoji města)*. Slánský obzor, 17 (117), 2010, s. 19–33; soupis poddaných z dubna 1651 konkrétně na s. 25 (571 osob, po navýšení nezaznamenaných jedinců, především dětí, odhadl počet obyvatel na 650); případně KADEŘÁBEK, Josef: *Nerovný boj o víru. Páni z Martinic a rekatolizace města Slaný (1600–1665)*. Praha 2018, konkrétně k soupisu, navíc nepřesně, s. 218 („541 osedlých ve městě a na předměstích“).

⁶³ KMOCHOVÁ, R.: *c. d.*, příloha č. 10 (seznam slánských pobělohorských exulantů), s. 493–507.

⁶⁴ SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, Seznam literátů 1644, fol. 3r–3v.

přesnosti jsme při porovnání jejich jmen se soupisem turnovských obyvatel podle víry z června 1651 identifikovali 25 osob (pouhých 41,1 %), třiadvacet mužů a dvě ženy. Katolíky z nich bylo 15 mužů (24,6 % ze všech jmenovaných literátů) a obě ženy (3,3 %), po čtyřech nekatolických mužích připouštělo i odmítalo svoji konverzi (po 6,6 %).

Úspěšnější jsme byli u druhého seznamu z roku 1662 („Zpráva, co se všech pánův bratří přespolních i domácích až do léta 1662 na živobytnosti vynachází“, v němž se objevilo již 92 jmen (12 přespolních, 66 domácích a 14 vdov pro funere) – turnovských měšťanů a měšťanek bylo ztotožněno 58 (63 % ze všech literátů).⁶⁵ Zhruba třetinový podíl katolíků není v porovnání s předchozím soupisem literátů o mnoho vyšší (tab. 4). Původním nekatolíkem připouštějícím svoji konverzi byl v bratrstvu téměř každý šestý, zhruba osmina identifikovaných členů v roce 1651 s nadějí na své obrácení na katolickou víru vůbec nepočítala.

Tab. 4: Seznam literátů z roku 1662 dle víry, přiznané v roce 1651

kategorie	počet	procento
muž katolík	23	25
žena katolička	5	5,4
muž nekatolík +	13	14,1
žena nekatolička +	4	4,3
muž nekatolík –	11	12
žena nekatolička –	2	2,2
muž nezjištěno	31	33,7
žena nezjištěno	3	3,3
summa	92	100

Mezi členy bratrstva najdeme zástupce téměř všech vrstev tehdejší společnosti. Poměrně hojně byli zastoupeni příslušníci drobné šlechty usedlé ve městě i na okolních dominiích, často ve službách Valdštejnů nebo Desfoursů.⁶⁶ Nejpočetněji Jeníkové Zásadští z Gemsendorfu,⁶⁷ z dalších např. Friedrich

⁶⁵ SOkA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, Seznam literátů 1662, fol. 59r–60r.

⁶⁶ Výčet místní drobné šlechty stále nejlépe ŠIMÁK, J. V.: *Erbovní a šlechtické rodiny*, s. 83–92, 116–142.

⁶⁷ Někteří z nich však členy nebyli a bratrstvo jim pouze asistovalo na pohřbu, srov. SOkA Semily, Literáti Turnov, např. kn. 1, Seznam literátů 1644, fol. 3r (Jiří Jeník, Jan Jeník); oba též Seznam literátů 1662, fol. 59r; Tamtéž, kn. 1, fol. 65v („od pana Jindřicha Zásadského od zapůjčení přikrovu a svéc k vyprovázení mrtvého těla synáčka jeho do Práslavic v recompensu přijato

Hoberk z Hennersdorfu,⁶⁸ Jan Václav Kyselovský z Kyselova,⁶⁹ Adam Richter z Aichenfelsu,⁷⁰ Jan Jiří Matyášovský z Matyášovic⁷¹ nebo Václav Ladislav Šašek z Mezihůří.⁷² Řady literátů zhusta rozšiřovali také vrchnostenští úředníci, jako třeba Jiří Šejrycht, správce statku Nudvojovice,⁷³ nebo hned několik dalších během volební schůze na sv. Ondřeje roku 1672.⁷⁴

I když se nikdo z Valdštejnů členem literátského bratrstva nikdy nestal, prestiž kůru nepochybně zvyšovaly vyžádané asistence při posledních rozloučeních se zemřelými příslušníky tohoto hraběcího rodu. Kůr se mj. zúčastnil pohřební slavnosti v únoru 1657, při které bylo do nové rodinné krypty v kostele sv. Františka uloženo tělo druhého zakladatele turnovského klášteřa: „Při pohřbu slavné paměti Jeho Excelence pána, pana Ferdinanda Arnošta Svaté říše římské hraběte z Valdštejna, za struny vydáno k requiem 12 kr.“⁷⁵

Největší zastoupení měli v literátském bratrstvu pochopitelně turnovští měšťané. Noví členové byli většinou přijímáni během valné hromady. Jejich jména i s příslušnou částkou zápisného byla nejčastěji uváděna mezi aktivity

1 zl. 10 kr.“); Tamtéž, stará sign. 1932 „Registra kůru literátského“ 1675–1717 (kn. 2), fol. 2v („Anno 1676 dne 14. Februarii od pánův Jeníkův Zásadských od vyprovázení mrtvého těla nebožtíka Urozeného pana Jana Matesa, bratra jejich, od takového průvodu 3 zl.“); Tamtéž, kn. 2, fol. 10r („od Urozeného a Statečného rytíře pana Maximiliána Jeníka Zásadského, jsouce do společnosti bratrské přijatý za jednoho spolubratra, za tu volnou lásku prokázanou příjmemného dal na penězích 1 zl. 30 kr.“); Tamtéž, kn. 2, fol. 90v („příjmemného od vnově přistoupených p. bratrův, od Urozeného a Statečného rytíře pana Vilíma Jeníka Loučeckého 2 zl.“).

⁶⁸ Tamtéž, kn. 1, fol. 2r (pohřeb manželky), Seznam literátů 1644, fol. 3r, Seznam literátů 1662, fol. 59r.

⁶⁹ Tamtéž, kn. 1, fol. 25v („kteréhožto dne [10. 12. 1651] do společnosti bratrské přijati jsou Urozený a Statečný rytíř pan Václav Kyselovský [...]“); Tamtéž, fol. 55v (dlužné pretium od manželky Zuzany); Tamtéž, kn. 2, fol. 78v („od pana Vilíma Jeníka od průvodu p. Jana Kyse[lo]vského [syn Jan] mrtvého těla 3 zl. 24 kr.“).

⁷⁰ Tamtéž, kn. 1, Seznam literátů 1644, fol. 3r.

⁷¹ Tamtéž, kn. 1, fol. 80r („od vyprovázení mrtvého těla Urozeného p. Jiřího Matyášovského až za bránu přijato 1 zl.“); Tamtéž, kn. 2, fol. 34v („od pohřbu neb. paní Matyášovský přijato 1 zl. 30 kr.“) – oba nejsou uvedeni v seznamech literátů a zřejmě byli pouze členy pro funere.

⁷² Tamtéž, kn. 2, fol. 6r („Urozený pan Václav Ladislav Šašek, přistoupenice do kůru literátského za jednoho bratra, příjmemného dal 1 zl. 30 kr.“).

⁷³ Tamtéž, kn. 1, Soupis literátů 1662, fol. 59r; též PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných*, s. 533–535.

⁷⁴ SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 89r: „Jsouce do společnosti pan Jakob Ebert, purkrabí Jeho Vysoce Hraběcí Milosti panství skalského, za jednoho bratra do kůru literátského přijatý, příjmemného dal 3 zl.; item pan Jan Horčička, písař důchodní téhož panství, jsouce podobně do společnosti přijatý, příjmemného odvedl 3 zl.; Daniel Svoboda mladší, rychtář, jsouce také do společnosti za jednoho bratra přijatý, příjmemného od něho přijato 1 zl.“

⁷⁵ Tamtéž, kn. 1, fol. 36v. Popis několikadenních slavností na přelomu února a března 1657 např. ŠIMÁK, J. V.: *Listář fary*, č. 215, s. 97–98.

ve výkazech hospodaření hned za celkovou sumou vybraného pretia. Za pozornost stojí zápis ze sklonku roku 1648, kdy „potom při koledě pana děkana více do též společnosti přijati jsou Pavel Čáslavský, Daniel Vodňanský“, na čemž by nebylo nic tak výjimečného, kdyby k oběma jménům nebyla později doplněna vysvětlující poznámka „odstoupili pro religion ven z země“. ⁷⁶ Čtyřiaadvacetiletý Daniel Vodňanský byl v roce 1651 radním písařem a při soupisu podle víry se s manželkou Dorotou (20 let) vykážali jako nekatolíci svolní ke konverzi. Jeho matka Anna (49) byla katoličkou a členkou literátského bratrstva. ⁷⁷

Od padesátých let 17. století najdeme mezi nově přijímanými literáty jména bývalých jinověrců prakticky každý rok, např. koželuh Daniel Mazánek (1651), ⁷⁸ pekař Simeon Řešetář (1652), ⁷⁹ řezník Mikuláš Matuška (1653), ⁸⁰ lazebník Tobiáš Kořen a syn podruha Jan Nezdera (1654), ⁸¹ Jan mladší Radvanovský a syn řezníka Jan Bouda (1655), ⁸² soukeník Jeremiáš Labe a nájemník v domě Matouše Poselta Jiřík Holub (1659), ⁸³ nebo syn mezulánika Václav Pavlů v roce 1660. ⁸⁴

Sledujeme-li nově přijímané „spoluoudy“ v období mezi vznikem obou seznamů literátů, zjistíme, že z prokazatelných nekatolíků přistoupili do kůru

⁷⁶ SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 17v.

⁷⁷ PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných*, s. 629. Anna Vodňanská byla v obou seznamech mezi vdovami pro funere, SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, Soupis literátů 1644, fol. 3v, Soupis literátů 1662, fol. 60r.

⁷⁸ SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 25v; též PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných*, s. 641 – Daniel Mazánek (26 let) i o rok mladší manželka Mandalena nekatolíci svolní změnit víru.

⁷⁹ SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 28r; též PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných*, s. 639 – Simeon Řešetář (40 let), jeho druhá manželka Anna (23) i syn Simeon mladší (12) nekatolíci ochotní ke konverzi.

⁸⁰ SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 30v; též PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných*, s. 637–638 – Mikuláš Matuška (24 let) a manželka Salomena (40) nekatolíci odmítající konverzi, dcera Dorota (13) byla ochotná přestoupit a další dcera Salomena mladší (18) byla katolička.

⁸¹ SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 32v; též PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných*, s. 634 a 640 – Jan Nezdera (18 let), stejně jako jeho rodiče, nádeník Simeon (40) a Salomena (38), nebyli ochotní změnit víru, obdobně také Tobiáš Kořen (31) a jeho manželka Salomena (31).

⁸² SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 34v; též PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných*, s. 632 a 635 – Jan mladší Radvanovský (29 let) nekatolíci svolný změnit víru, jeho manželka Zuzana (19) konverzi odmítala, stejně jako Jan Bouda (18).

⁸³ SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 46v a 55v (1661, Labe dlužný vosk); též PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných*, s. 630 a 636 – Jeremiáš Labe (33 let), jeho manželka Zuzana (30) i tchýně Kateřina (62) byli nekatolíci odmítající konverzi, učedník Daniel Prosecký (14) byl svolný změnit víru, stejně jako Jiřík Holub (23).

⁸⁴ SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 50v; též PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných*, s. 636 – Václav Pavlů (16 let), jeho bratr Jan (20) i otec Martin (49) byli nekatolíci ochotní ke konverzi.

před červnem 1651 sládek a budoucí exulant Václav Čejka, konšel Jindřich Bílský (oba 1647) a o dva roky později také další člen městské rady Zikmund Rudolf Crinit.⁸⁵ Navíc byli v těchto letech bez zjevných problémů za tribuny a seniory zvoleni nekatolíci Daniel Červenka (1644–1649, 1652–1656 a opět 1659–1671), Václav Dentulín (1645–1647) a Jan Jiří Těžký (1648, 1653, 1657–1672). O předpokládaném tolerantním prostředí vypovídá i následující záznam z konce dubna 1647: „V neděli provodní na snažné pohledávání Si-meona Rešetáře od vyprovození manželky jeho k hrobu, jsouc k tomu všecken [!] konvent obeslán, přijato 1 zl.“⁸⁶ Literáti žadateli, v té době ještě nekatolíkoví, vyhověli více než pět let před jeho oficiálním přijetím do bratrstva.

Můžeme samozřejmě pochybovat o opravdovosti a hloubce konverze mnoha „včerejších“ nekatolíků. Z dochovaných pramenů je navíc velice těžko postižitelná. Přesto si na základě prozkoumaného materiálu dovolíme tvrdit, že navenek působící katolický charakter literátského bratrstva zůstane těmito pochybnostmi nedotčen.

Tomu by ostatně nasvědčovaly také zprávy o stavu jednotlivých obvodů ve farářských relacích, vypracované v poslední třetině 17. století. V té z roku 1677 odpovídal tehdejší turnovský děkan Petr Vavřinec Zaremba na soubor otázek, položených konzistoří pražské arcidiecéze, ohledně zbožných bratrstev celkem obsírně. Vedle zmínky o františkánském bratrstvu se věnoval zejména jím spravovanému „společenstvu literátů, odedávna v kostele v jitřním čase o svátcích a v adventu zpívajícímu“, u kterého připomněl také náboženské úkony spojené s posledními věcmi člověka.⁸⁷ Část textu je bohužel kvůli zničené spodní části knihy téměř nečitelná.⁸⁸ Děkan zřejmě literáty za náboženské bratrstvo pokládal.⁸⁹

⁸⁵ SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 14v (1647) a fol. 21r (1649); též PAZDEROVÁ, A.: *Soupis poddaných*, s. 635 – sládek Václav Čejka (48 let) i jeho manželka Anna (39) nekatolíci odmítající změnu víry.

⁸⁶ SOKA Semily, Literáti Turnov, kn. 1, fol. 12r–12v.

⁸⁷ NA Praha, APA, sign. B-12/11, fol. 27v: „In civitate hac Turnoviensi praeter Confraternitatem Seraphici Patris Francisci est praeterea ab antiquo Congregatio Lit[te]ratorum, a decano dependentium, qui in ecclesia tempore matutino diebus festivis et Adventu Domini laudes Deo occinunt. Et corpora mortuorum, si quem ex illorum numero mori contingat, veneranter ad sepulturam commi[t]tantur, cum cantu et luminibus.“ Všechny otázky z roku 1700 uvádí např. PODLAHA, Antonín: *Dějiny arcidiecéze pražské od konce století XVII. do počátku století XIX*. Díl 1. Praha 1917, s. 191–193.

⁸⁸ Týká se především majetkového zázemí literátů („unum agrum pro 4 et medio modio“) a jejich organizační struktury.

⁸⁹ Vztah farářů k relacím a případnému zařazení kůrů mezi vykazovaná bratrstva MIKULEC, Jiří: „*Piae confraternitates*“ v pražské arcidiecézi na sklonku 17. století. FHB 15, 1991, s. 271–277.

Fabián Václav Blovský o dvacet tři let později uvedl, že v jeho farnosti žádná bratrstva, kromě literátského kúru, nejsou.⁹⁰ Zřejmě tím vyjádřil své pochybnosti o tom, zda lze vůbec literáty za bratrstvo považovat. Františkánské arcibratrstvo do jeho kompetence nespadlo.

Analýza prozkoumaných pramenů jistě není zdaleka úplná, na druhou stranu ale pomůže dokreslit konfesijní poměry turnovské „vinice Páně“, která příchodem františkánů dostala nové a jistě i obratné vlnaře.

Dost možná nejzajímavější konverze se ale váže k neznámějšímu turnovskému františkánovi 17. století, jímž byl místní rodák P. Jindřich Labe. Jeho rodiče Jeremiáš a Zuzana Labeovi, stejně jako babička Kateřina, byli v soupise podle víry z roku 1651 vykázáni jako nekatolíci, nepřipouštějící možnost své konverze. A v lednu 1668 vstoupil jejich osmnáctiletý syn Jan do noviciátu turnovského františkánského konventu a přijal řádové jméno Jindřich. Můžeme pouze spekulovat, zda tato „oběť“ byla výrazem upřímné zbožnosti rodičů, nebo nutným doložením pravověrnosti, nota bene při vědomí, že byl Jeremiáš Labe v letech 1660–1672 a poté znovu 1675–1688 členem městské rady.⁹¹

P. Jindřich Labe (* kolem 1650, † 4. 6. 1693) po roce noviciátu 14. ledna 1669 složil slavné sliby a v roce 1677 byl ve zdejším konventu činný jako kazatel. V různých funkcích působil v několika dalších řeholních domech české svatováclavské provincie (Bechyně, Dačice, Hořovice, Praha nebo Votice). Kvardiánem svého mateřského kláštera byl v letech 1685, 1687–1688 (po úmrtí děkana Jana Augustina Chlumského krátce administroval i turnovskou farnost), roku 1690 byl zvolen definitorem české provincie.⁹² Ve svých dílech se zabýval především po Bílé hoře obnovovaným mariánským kultem. V jeho práci o poutním místě v Hájku⁹³ najdeme nejenom výčet milostných

⁹⁰ NA Praha, APA, sign. B-14/2, fol. 7r: „Confraternitates nullae praeter Chorum Litteratorum, quia apud Franciscanos Confraternitas est.“

⁹¹ ŠIMÁK, J. V.: *Konšelé*, s. 22–38 (1660–1673, 1675–1688). Též NA Praha, Františkáni Turnov, sign. B-59, pag. 265, 267–269, 489, 598 („anno 1668 die 14. Januarii indulus est pro clerico Joannes Labe Turnoviensis 18 annorum rhetor, filius Jeremiae Labe et Matris Susannae, nomen S. Henrici ei impositum est“) a 599.

V projektu Řeholníci Historického ústavu Akademie věd České republiky je sice v katalogizačním lístku autorit uvedeno datum jeho narození 25. 12. 1648, ověřit se mi je však nepodařilo.

⁹² K činnosti P. Jindřicha Labeho srov. např. WRBCZANSKY, Severinus: *Nucleus Minoriticus, seu vera, et sincera Relatio Originis, et Progressus Provinciae Bohemiae, Conventuum, et Residentiarum, Fratrum, et Sororum Sancti-Monialium etc.* Vetero-Pragae 1746, s. 36 („A Praedicatione Verbi Dei“), s. 39 („Ab Editione Librorum“), s. 48 („De Ministris Provincialibus, et Patribus Difinitorii“), s. 110 (Praha u kostela Panny Marie Sněžné), s. 192 (Jindřichův Hradec), s. 200–212 (Bechyně), s. 217 (Votice), s. 245–250 (Turnov), s. 420 (Hořovice).

⁹³ LABE, Jindřich: *Hájek svatý, Milostí Boží a velikými dobrodiními B. Panny Marie krásně se zelenající...* Praha 1690; latinsky Týž: *Malus inter ligna silvarum...* Vetero-Pragae 1689.

soch a obrazů v Čechách a Evropě, ale zvláštní kapitolou, věnovanou těm z nich, které byly uctívány františkány, vytvořil jakýsi řádový mariánský atlas.⁹⁴ V další, věnované dějinám mariánského poutního místa v Bechyni, zase mj. zachytil slavnosti spojené s translací zázračných vyobrazení do tamního františkánského kostela.⁹⁵

Nejenom v souvislosti s tímto případem se vynořila řada otázek, na které neznáme odpovědi. Svědčí konverze Jeremiáše Labe pouze o jeho schopnosti přizpůsobit se uplatňované náboženské doktríně, nebo byla výrazem nově objevené konfesijní identity, doprovázené upřímnou zbožností? Nevíme a s největší pravděpodobností tyto pochybnosti jednoznačným důkazem ani nerozptýlíme.

Také poměrně značné kolísání počtu nekajících ve zpovědních seznamech pro turnovský děkanát z let 1671–1689 neumíme vysvětlit. Nejvíce hříšníků, kteří ve městě nepřišli ke zpovědi a následnému svatému přijímání, bylo evidováno v roce 1672 – 126 obyvatel, 77 mužů a 49 žen, kdy tvořili téměř tři pětiny (58,1 %) nekajících v rámci celého farního obvodu, jichž tenkrát bylo celkem 217. Naproti tomu již o dva roky později napočítal děkan Zaremba mezi svými ovečkami pouze pět Turnovanů (z nich dvě ženy), kteří se nemohli vykázat vyplněným zpovědním lístkem, tedy pouhá 2,5 % z celkového počtu 204 nekajících ve farnosti. Celkem bylo ve sledovaném období pro Turnov zaznamenáno 281 věřících (převažovali mezi nimi muži v poměru 157, tedy 55,9 %, ku 124 ženám), kteří během Velikonoc nepřistoupili ke stolu Páně. V rámci děkanátu tak turnovští měšťané tvořili pětinu (20,2 %) z celkového počtu 1 391 nekajících, což byla 2,4 % mezi zaznamenanými 57 561 obyvateli farního obvodu (ke zpovědi přišlo 56 168 z nich). Pokud jde o vykázané heretiky, najdeme jich ve sledovaném období v seznamech pouhých dvanáct (nejvíce, šest, v roce 1677), v samotném Turnově potom žádného.⁹⁶

Ostatně s počtem zjištěných jinověrců koresponduje také odpověď děkana Zaremby na jednu z otázek konzistentního dotazníku, když jmenoval jakéhosi Jana Tomášův s manželkou a čtyřmi potomky v hospodářském dvoře Žlábek

⁹⁴ Blíže nejen k Hájků třeba SLÁDEK, Miloš: *Bezpečnost místa svatého před starého hada jedovatostí, aneb Hájek v literatuře 17. a počátku 18. století a dvě kázání z jubilejní slavnosti roku 1723*. In: BERÁNEK, Karel: *Františkánský klášter v Hájků v literatuře 17. a počátku 18. století*. Unhošť 2000, zejména s. 1–20.

⁹⁵ LABE, Jindřich: *Trias sacra seu Historica narratio de tribus devotissimis Imaginibus...* Vetero-Pragae 1685; česky po jeho smrti jako Týž: *Historie o třech svatých obrazích...* Praha 1746. Dalším Labeho dílem je Týž: *Dilectus assimilatus capreae, hinnuloque cervorum super Montes Bethel...* Olomucii 1680.

⁹⁶ ŠIMÁK, J. V.: *Zpovědní seznamy Boleslavsko*, s. 67–81, 140–147.

na lomnickém panství hraběte Morzina.⁹⁷ V roce 1700 potom jeho nástupce Blovský na stejnou otázku pouze stručně odpověděl, že žádné takové „černé ovce“ ve svém obvodu nezná.⁹⁸

*

Domníváme se, že výrazný podíl turnovských františkánů na relativně klidném průběhu rekatolizace celého regionu je těžko zpochybnitelný. Navíc dosud nemáme pro Turnovsko druhé poloviny sedmnáctého století žádný doklad o extrémně násilném postupu vůči jinověrcům.

Můžeme samozřejmě pochybovat o hloubce konverze mnoha novokatolíků a těžko ji kdy dokážeme z dochovaných pramenů postihnout. Spíše bychom asi měli mluvit o schopnosti tehdejších obyvatel přizpůsobit se nové náboženské uniformitě, prosazované zeměpanskou, církevní i vrchnostenskou správou. Tedy alespoň pokud jde o vnější projevy. Domníváme se, že na malém provinčním městě byla těsná spolupráce jeho obyvatel přímo životní nutností. Proto i jinde uplatňovaná přísná konfesijní vymezení nemusela být v Turnově tak ostrá.

RESUMÉ

„PRACUJÍCE NA TÉTO TURNOVSKÉ VINICI PÁNĚ...“ REKATOLIZACE TURNOVSKA VE DRUHÉ POLOVINĚ 17. STOLETÍ

Jedním z nejvýznamnějších představitelů české františkánské provincie v 17. století byl turnovský rodák P. Jindřich Labe (kolem 1650–1693, původním jménem Jan). Když ve svých osmnácti letech vstoupil do noviciátu nedávno založeného konventu u sv. Františka v Turnově, symbolicky se završila konverze jeho rodičů Jeremiáše a Zuzany Labeových, kteří byli v soupisu podle víry evidováni jako nekatolíci nepřipouštějící možnost přestupu ke katolické církvi.

Na základě dat ze soudobých pramenů – soupisu podle víry z června 1651, seznamů členů literátského bratrstva (1644 a 1662) a přehledu turnovských

⁹⁷ NA Praha, APA, sign. B-12/11, fol. 30v: „Inter meas oviculas ad me spectantes nullus Aatholicus reperitur, praeter unicum inquilinum nomine Joannem Tomášův in praedio Žlábek in fundo Illustrissimi Comitiss de Marczin [!] permanentem, qui una cum uxore et inf[an]tib[us] [est pu]blicus haeret[icus].“ Část textu je opět kvůli poškození hůře čitelná.

⁹⁸ NA Praha, APA, sign. B-14/2, fol. 8v: „Aatholici nulli de quibus scirem.“

zastupitelů v 17. století – se podařilo identifikovat řadu tehdejších měšťanů i s jejich konfesijní příslušností. Ukázalo se, že jinde uplatňovaná přísná konfesijní vymezení nemusela být v Turnově, v malém provinčním městě, kde byla těsná spolupráce jeho obyvatel přímo životní nutností, tak ostrá. Také výrazný podíl turnovských františkánů na relativně klidném průběhu rekatolizace celého regionu je těžko zpochybnitelný.

Klíčová slova: Turnov, františkáni, soupis poddaných podle víry, literátské bratrstvo, rekatolizace, emigrace, P. Jindřich Labe

SUMMARY

“WORKING ON THIS TURNOV VINEYARD LORD...” THE RE-CATHOLIZATION OF THE TURNOV AREA IN THE SECOND HALF OF THE SEVENTEENTH CENTURY

One of the most well-known representatives of the Czech Franciscan province in the seventeenth century was the Turnov native P. Jindřich Labe (around 1650–1693, original name Jan). When he entered the novitiate of the newly founded convent at Saint Francis in Turnov at the age of eighteen, he symbolically culminated the conversion of his parents Jeremiáš and Zuzana Labe, who were listed under faith as being non-Catholics disallowing the possibility of conversion to the Catholic Church.

On the basis of data from period sources, a list of faiths from June 1651, a list of members of the so-called Literate Brotherhood (1644 and 1662) and an overview of Turnov representatives in the seventeenth century, a range of the burghers and their confessional identities have been successfully identified. This demonstrated that the strict confessional definitions applied elsewhere were not necessarily the case in Turnov, in this small provincial town, where close cooperation between the inhabitants was a life necessity. The significant contribution of the Turnov Franciscans to the relatively smooth course of re-Catholicization of the entire region also seems to be very much apparent.

Keywords: Turnov, Franciscans, List of subjects based on faith, Literate Brotherhood, Re-Catholicization, Emigration, P. Jindřich Labe

Mgr. Robert R. Novotný
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno
Severní 3127
272 04 Kladno

Kontaktní místo:
Floriánské náměstí 103
272 01 Kladno
Česká republika
e-mail: robert.novotny@soapraha.cz

Translated by David Livingstone, Dr.